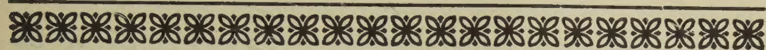
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 8. December 1932.

DE OORSPRONG DER ZIEL

door

Dr. J. WATERINK.

I.

Gaarne wil ik pogen Prof. Dr T. Hoekstra te antwoorden op zijn artikel, onder denzelfden titel als dit antwoord in het „Gereformeerd Theologisch Tijdschrift" opgenomen.

Evenmin als Prof. Hoekstra geloof ik, dat zijn bestrijding van mij onze vriendschappelijke verhouding zal beinvloeden; ook ben ik overtuigd dat onze uitnemende verstandhouding door mijn antwoord niet zal worden bedreigd.

Het betoog van Prof. Hoekstra hoop ik in zijn geheel en in zijn onderdeelen te bespreken. Dat ik op enkele onderdeelen breed zal moeten ingaan, zal bij de behandeling dezer punten vanzelf wel duidelijk worden.

Ik dank Prof. Hoekstra voor zijn opmerking, dat het betoog, dat ik gaf in mijn boek „De oorsprong en het wezen van de ziel", zeer zakelijk is.

Maar ik moet daaraan dadelijk toevoegen, dat Prof. Hoekstra mij niet van ongelijk overtuigd heeft op het punt, waarop hij op mijn betoog, als „viel ik uit mijn rol" (van zakelijkheid), aanmerking maakt. Prof. Hoekstra schrijft:

„Alleen valt hij op pag. 168 even uit de rol door te zeggen: „ „Eenvoudig te handhaven: „ziel en geest is hetzelfde; en daarom is de geboden oplossing onjuist; dus handhaven wij de opvatting: lichaam — ziel (= geest)" is op zijn minst niet wetenschappelijk verdedigbaar" ". Was dit zoo, dan

moest ik zwijgen, want ik betoog niet gaarne wat wetenschappelijk niet verdedigbaar is. Het zij mij veroorloofd op te merken, dat hetgeen door mij verdedigd wordt in beginsel hetzelfde standpunt is dat door Dr. A. Kuyper en Dr. H. Bavinck wordt ingenomen. En deze mannen mag Prof. Waterink toch niet in het hoekje zetten van „niet wetenschappelijk verdedigbaar".

Ja, maar zóó mag Prof. Hoekstra de zaak niet stellen. Want :

1e. het gaat over hen die *louter* op grond van de thesis : ziel = geest de oude opvatting verdedigen. En ik blijf handhaven : *alleen* op dien grond deze opvatting handhaven, is niet wetenschappelijk. Immers Prof. Hoekstra zegt ook zelf, dat schriftuurlijke *terminologieën* geen voldoenden grond bieden voor een stelsel.

2e. Zelfs al zou de geincrimineerde zin méér beteekenen, dan nog aanvaard ik niet de objectie : „deze mannen mag Prof. Waterink niet in het hoekje zetten van niet „wetenschappelijk verdedigbaar". Zie, dat is m. i. nu juist „niet zakelijk". Ik spreek niet over *menschen* die wetenschappelijk niet verdedigbaar zijn, maar over *opvattingen*. En Prof. Hoekstra zal 't toch wel met mij eens zijn dat ook de allergrootsten van ons geslacht wel eens een opvatting gehuldigd hebben, die „wetenschappelijk niet verdedigbaar was". De conclusie van Prof. Hoekstra lijkt wel wat op een „metabasis eis allo genos", waarmede ik natuurlijk niet wil zeggen, dat overigens deze zin uit het artikel van Prof. Hoekstra van groot gewicht is. Ik vermoed dat mijn hooggeachte collega ook zelf dit wel met mij eens zal zijn.

* * *

Na deze inleidende opmerking een andere.

Het verheugt me zeer, dat Prof. Hoekstra mijn boek heeft willen bespreken. 't Is over 't algemeen aangenamer dat men critiek uit, dan critiek verzwijgt ; het is prettiger dat men prâât over je boek, dan dat men er in alle talen het zwijgen

toe doet. Maar hierbij mag ik wel de opmerking maken, dat ik gaarne gezien had, dat Prof. Hoekstra *al* mijn argumenten had besproken. Daardoor zou m. i. de bestrijding nóg sterker hebben kunnen worden — misschien.

Nu zegt Prof. Hoekstra b.v. *„dat hij zich bij de erfelijkheid...... op theologisch standpunt plaatst".*

De niet-theologische argumenten kunnen op die manier onbesproken blijven, maar is deze wijze van doen *juist?*

Het gaat bij de psychologie immers in wezen om vragen van *natuur*wetenschap? Prof. Hoekstra poneerde zelfs eens de stelling, dat de *psychologie* feitelijk *in de natuurwetenschappelijke faculteit* thuis hoort. En nu mag stellig het resultaat van een natuurwetenschap nimmer met Schrift en belijdenis in strijd zijn — maar even stellig staat vast, dat het *onmogelijk* is, een natuurwetenschap van af of van uit theologisch standpunt op te bouwen, of ook om omtrent eenig concreet vraagstuk der natuurwetenschap uitsluitend op theologisch standpunt een decisie te geven. Daarom *kan* dan ook het vraagstuk van de erfelijkheid b.v. *niet* alleen maar van „theologisch standpunt" bekeken worden. Zoo te doen is onjuist m. i. Ik weet wel, dat de theologie wel eens de neiging gehad heeft „alles te weten" en „alles te kunnen beslissen", maar Prof. Hoekstra zal toch met mij behooren tot de eersten, die erkennen, dat zulk doen zoowel om principieele als om feitelijke redenen ongeoorloofd is.

Ongeoorloofd, *stel* het ware mogelijk.

Maar het is ook *niet* mogelijk.

Door dit standpunt van Prof. Hoekstra wordt echter wel veel in zijn artikel *verklaard*. Zoo is b.v. verklaard, waarom hij niet ingaat op mijn argumenten ontleend aan het feit, dat zoowel zaadcel als eicel *leven* nog vóór de conceptie der nieuwe vrucht heeft plaats gehad.

Zoo is ook verklaard, dat Prof. Hoekstra over datgene wat de erfelijkheidsleer als *feit* vaststelde en wat de psychologie (van welke richting dan ook) niet loochenen *kan*, zoo gemakkelijk heenstapt.

We komen op deze punten evenwel nog nader terug.

Maar hier hebben we wel een uiterst belangrijke kwestie. Wanneer men voort wil gaan met de methode, die door sommigen werd aangewend, de methode om van uit theologisch of wijsgeerig standpunt de feiten als pionnen en stukken op een schaakbord te schuiven tot de koning „mat" stond — die van de tegenpartij natuurlijk — zonder echter op het tegenspel van den man van de vakwetenschap te letten, dan moet men wel weten, wat men doet. Thans reeds wordt er veelal geklaagd over het feit, dat er zooveel dat voor den man van 't vak onjuist is, in de theologische of wijsgeerige vertoogen wordt gezegd. En nu is deze klacht vaak ongegrond. Maar ook dikwijls is ze terecht geuit. *Moet* dat zoo ?

Men begrijpe me wel. Prof. Hoekstra zal weer de laatste zijn om dezen weg op te willen. En hijzelf toonde meer dan eens zoo *niet* te willen. Des te meer betreur ik het, dat hij in zijn bestrijding van mijn standpunt het vraagstuk van den oorsprong der ziel, dat nooit *alleen* van uit theologisch standpunt is op te lossen (omdat de Schrift niet klaar en precies ons zegt hoe het is — natuurlijk niet), alleen heeft gezien in theologisch licht.

Achter in mijn boek staan de titels van eenige werken, die nadere gegevens verschaffen, ook over de vak-wetenschappelijke zijde van het vraagstuk, b.v. over de erfelijkheid. Natuurlijk behoefde ik niet alles wat daar te vinden is aan argumenten op te noemen. Maar het deed me toch vreemd aan, dat de natuurwetenschappelijke zijde van het vraagstuk door Prof. Hoekstra ten eenenmale werd verzwegen.

* * *

En dan nog een derde (en laatste) opmerking vooraf.

Prof. Hoekstra zal mij zeker niet kwalijk nemen, dat ik in mijn repliek wél af en toe het natuurwetenschappelijk terrein betreed.

Zonder dat te mogen doen, kan ik wel zwijgen.

Want het aan de orde stellen van dit probleem is bij mij voortgekomen uit het feit, dat ik bij voortgezette vakstudie

het standpunt van Kuyper, Bavinck en Honig niet handhaven *kan*.

Dat standpunt botst tegen *de feiten !*

En het feit is ook een ding om eerbied voor te hebben.

Ook het feit in het natuurgebeuren moet gekend ; 't is aanwezig in Gods Scheppingsorde, dus van God en dus niet te loochenen.

* * *

Het zij mij thans vergund eerst te spreken over het artikel van Prof. H. in het algemeen. De korte inhoud van het artikel zou ik aldus willen samenvatten :

Na de inleidende opmerkingen op pagina 225 en 226 bovenaan, volgt op laatstgenoemde pagina het betoog, dat het creatinisme steeds door onze vaderen is gehuldigd, waarbij dan tegelijkertijd Dr. Bavinck en Dr. Kuyper worden geciteerd. Vervolgens erkent Prof. H. (pag. 226, 227) mijn recht om een andere opvatting voor te dragen. Hij wil echter een onderzoek instellen naar de gronden, die ik voor mijn meening heb aangevoerd (pag. 227). Het prae-existentianisme, traducianisme en het generatianisme worden kort omschreven. Prof. H. is het met mij eens dat de Bijbelsche gronden voor het traducianisme zwak zijn. Hij constateert echter, dat ik de andere gronden nogal sterk vind. Vervolgens omschrijft Prof. H. het creatianisme (pag. 228) en constateert dat tegen het creatianisme twee bezwaren zijn. Het eerste bezwaar is dat van de erfelijkheid, welk bezwaar Prof. H. echter niet erkent. Prof. H. meent op zijn standpunt een verklaring van de erfelijkheid te kunnen geven (pag. 228, 229). Het tweede bezwaar, dat van de erfzonde, wordt vervolgens besproken. (pag. 229). Prof. H. meent echter dat de redeneering te dien opzichte niet juist is. (pag. 229). Zoowel bij erfelijkheid als bij erfzonde plaatst hij zich op theologisch standpunt en „dan worden de moeilijkheden", waarvoor het creatianisme ons plaatst, „minder" (pag. 230). Een drietal voordeelen van het creatianisme worden vervolgens

genoemd (pag. 230). Daarna omschrijft Prof. H. mijn standpunt (pag. 231, 232), en bespreekt verschillende „gronden" die ik voor mijn standpunt aanvoerde, die van de terminologie der H. Schrift (pag. 232 tot en met 235), de brochure van Prof. Greydanus (pag. 235 tot en met 238), de Christologie (pag. 238 tot 241). Op blz. 241 wordt dan gezegd, dat mijn opvatting als twee druppels water op die van Apollinaris lijkt, waarna bovendien het laatste kruiswoord van Christus besproken wordt. (Pag. 241). Tenslotte voert Prof. H. nog eenige bezwaren aan tegen mijn standpunt en oordeelt hij zelfs, dat dit op het standpunt van de Gereformeerde psychologie niet te aanvaarden is (pag. 242, 243). En als het geoorloofd is, een bewijs per consequentiam te nemen, dan betoogt Prof. H., dat mijn opvatting niet ligt in de lijn van de H. Schrift en van onze Gereformeerde Belijdenis.

Zie hier den korten inhoud van Prof. H.'s betoog.

* * *

Eerst willen we nu trachten eenige bezwaren in te brengen tegen Prof. H.'s methode van behandeling. Hij vraagt op blz. 232 : „Welke gronden voert hij (d. i. Waterink) voor dit zijn gevoelen aan, dat, voorzoover mij bekend, door niemand onder de Gereformeerden is verkondigd ?"

Deze vraag beantwoordt Prof. H. dan zelf, door te spreken van den eersten grond dien hij (d. i. Waterink) aanvoert...... (pag. 232)...... „thans kom ik tot den tweeden grond (pag. 235)...... thans de derde grond die door Prof. W. ter adstructie wordt aangevoerd". (Pag. 238).

Achtereenvolgens worden dan als gronden genoemd, gelijk we boven reeds zeiden :

1. De terminologie van de H. Schrift ;
2. De brochure-Greydanus ;
3. De Christologie.

Nu kan ik het niet helpen dat ik zelf, als mijn betoog zoo was opgezet, mijn eigen houding erg armelijk en eigenlijk ook onwetenschappelijk zou noemen. Zoo gaat het toch werkelijk

niet in de psychologie ? Men gaat daar toch niet een stelling verdedigen, waarbij men dan slechts als grond heeft, ten eerste een terminologie, waarvan ik zelf zeide, dat zij weinig bewees ; ten tweede een brochure van een collega die feitelijk een ander thema behandelt en ten derde een locus uit de dogmatiek die hoogstens indirecte bewijzen kan leveren.

Neen, in feite staat de zaak anders. In werkelijkheid zijn de verhoudingen deze :

Opgevoed in de leer van het creatianisme door mijn leermeester Prof. Honig, heb ik natuurlijk aanvankelijk het creatianisme, zooals Prof. Honig het in zijn oratie voordroeg, verdedigd. Wel voelde ik als student reeds een anomalie tusschen den locus de Christo, waarin wij spreken over „een *onpersoonlijke* menschelijke natuur", en de gangbare psychologische opvatting, maar ik aanvaardde tenslotte de psychologie die mij was geleerd.

Bij voortgezette studie echter moest ik eerlijk erkennen, dat de feiten, die ieder man van het vak gedwongen is te constateeren, veel meer wijzen in de richting van het traducianisme dan in de richting van het creatianisme. Ik durf rustig de stelling aan, dat iemand die zich bezig houdt met de empirische verschijnselen en met experimenteel onderzoek, geen eenheid *kan* zien tusschen de opvatting als door Prof. H. verdedigd en de feiten die hij moet constateeren. Ik kom daarop nog wel nader terug.

Nu stond voor mij de zaak zoo, dat het generatianisme of het traducianisme niet te vereenigen is met de gedachte van de „onsterfelijkheid" der „ziel".

Deze onsterfelijkheid aanvaard ik als een Schriftuurlijk dogma.

Maar ik ben evenzeer gedwongen de feiten der erfelijkheid te aanvaarden als feiten.

Met deze twee elkaar schijnbaar uitsluitende gegevens ben ik aan het onderzoeken getogen.

Zeven jaar lang heeft dit probleem mijn denken en werken gestuwd, tot ik meende een conceptie gevonden te hebben

die met de feiten verdedigbaar was en tegelijkertijd het groote beginsel van de onsterfelijkheid der „ziel" alle recht liet wedervaren.

Dat het springende punt voor de oplossing voor mij bij mijn onderzoekingen aanvankelijk gelegen heeft in de Christologie, is juist. De wetenschappelijke onderzoekers krijgen „Anregungen" nu eens hier en dan weer daar vandaan. Ook hier kom ik nog wel op terug. Maar feit is dat de opbouw van mijn betoog dus niet weergegeven kan worden met: hier is een opinie, waarvoor drie gronden zijn aangevoerd en daarmede is de zaak uit.

Trouwens het is b.v. de vraag of het wel heelemaal juist is te zeggen, dat ik de brochure Greydanus *als een grond* heb aangegeven voor mijn opvatting. Ik wil er op wijzen, dat op blz. 94 van mijn boek door mij geschreven werd boven een nieuwe paragraaf het opschrift: „Geen geisoleerde positie voor onze opvatting" en op blz. 95 zeg ik dan letterlijk:

„Nu we zoo ver gekomen zijn met de ontwikkeling onzer gedachte, zullen we eens nagaan, hoe een tweetal van hen, die deze vraagstukken, hetzij in hun geheel, hetzij voor een onderdeel hebben ingedacht, ten opzichte van deze kwestie positie hebben gekozen.

„Het staat toch zoo, ook op het terrein van het Christelijk denken, dat het misschien getuigen zou van al te groot zelfvertrouwen, indien men moeilijkheden zou meenen te ontdekken, die door niemand waren gevoeld en indien men een oplossing aan de hand zou doen, die zelfs ook nog door niemand uit de verte was gewezen".

In het vervolg noem ik dan de opvatting van Prof. Geesink en de opvatting van Prof. Greydanus.

Is dit nu waarlijk het aangeven van een *grond?*

En indien ja, waarom spreekt Prof. H. dan ook niet over datgene, wat ik omtrent Prof. Geesink zeide?

In ieder geval is hetgeen ik van Prof. Geesink citeerde, vormelijk toch precies in hetzelfde vlak als datgene, wat ik van Prof. Greydanus citeerde.

Maar mijn hoofdbezwaar is, dat Prof. H. mijn probleemstelling niet heeft aanvaard en deze probleemstelling niet gezien heeft als mijn uitgangspunt.

Was dat geschied, dan had Prof. H. zich ook niet zoo gemakkelijk over de kwestie van de erfelijkheid heengezet.

* * *

En hier kom ik dan tot een bepaald onderdeel van het betoog dat Prof. H. gaf. Over de erfelijkheid zegt hij het volgende :

„Ten eerste de erfelijkheid. Het is een feit, dat bepaalde eigenschappen en hebbelijkheden van ouders, grootouders, overgrootouders enz. overgaan op de kinderen. Wanneer ge nu de ziel door God laat geschapen worden, breekt ge dezen band, die er inderdaad tusschen het voorgeslacht en nageslacht bestaat, af. Hier is het traducianisme veel rationeeler!

„Toch geloof ik niet, dat dit waar is. Van erfelijkheidswetten, als van regelen voor gebeuren die altijd opgaan, kan men hier niet spreken. Het zijn slechts enkele eigenschappen, die een kind met zijn voorgeslacht gemeen heeft en dikwijls is dit ook *niet* het geval en valt het buiten „den toon" der familie.

„Maar onderstel eens, dat er inderdaad natuurwetten der erfelijkheid zijn, is dit dan een bezwaar tegen het creatianisme? M. i. niet. Gaat over iemands talenten, eigenschappen, karakter, positie, enz. niet de hand Gods, is Hij het niet die bepaalt wat en wie we zullen zijn ? Indien er natuurwetten der erfelijkheid zijn, wat bezwaar is er dan tegen te denken, dat God zich bij de schepping der zielen aan deze door Hem zelf gestelde en verordineerde wetten houdt en een ziel van het kind schept in overeenstemming met die van zijn voorgeslacht ? God handhaaft de wetten die Hij gaf in de natuur. Waarom zou Hij het ook niet doen bij het scheppen van de ziel des menschen ? Dit te denken is niet mechanistisch, maar juist een zeer organische voorstelling. God schept een ziel in verband met het lichaam, op een bepaald lichaam aangelegd,

in verband met de zielen der voorouders. God werkt nooit mechanisch. Gelijk God uit de plant en uit het dier wezens laat voortkomen, die op de voorouders lijken, zoo is dit in hoogeren zin eveneens het geval bij het scheppen onzer ziel, waarvan Hij de auteur is".

De eerste alinea van dit citaat ontmoet bij mij natuurlijk geen bezwaar.

Maar in de tweede alinea zie ik evenveel bezwaren als zinnen en eigenlijk nog veel meer. Van erfelijkheidswetten zegt Prof. H.: „als van regelen die gebeuren die altijd opgaan, kan men hier niet spreken."

Daar ligt eigenlijk „des Pudels Kern" bij Prof. Hoekstra's beschouwing der erfelijkheid.

Ik heb tegen deze zinnen vele bezwaren. In de eerste plaats al dadelijk de interpretatie die Prof. H. geeft van erfelijkheids*wetten*. In de toevoeging „regelen voor gebeuren die altijd opgaan" stelt hij de kwestie heel erg simpel. Het lijkt mij dat Prof. H. hier veel te weinig natuurwetenschappelijk denkt. Mag ik dat met een voorbeeld uit de natuurkunde duidelijk maken?

De wet van de inertie, welke constateert dat een lichaam volhardt bij de beweging die het ontving, zal Prof. H. toch wel niet ontkennen. Maar stel eens voor dat nu iemand zegt: „Deze wet gaat lang niet altijd op, want als ik een bal aan het rollen breng, blijft die straks weer liggen; als ik iemand op een fiets een flinken duw geef, blijft hij straks toch weer staan als hij niet gaat trappen enz." Ja wat moet ik dan zoo iemand antwoorden? Dan moet ik zoo iemand een heel uitvoerige explicatie geven over het wezen van de natuurwetten. Dan moet ik hem duidelijk maken, dat er behalve de wetten van de inertie, ook weer andere wetten zijn als de wet van de zwaartekracht, wetten van den weerstand, valwetten en dergelijke en waarschijnlijk zou de betrokken tegenstander dan aan het slot zeggen: „Nou goed, dan gaat toch de wet van de inertie lang niet altijd op", terwijl ik zou blijven volhouden dat die wet altijd geldt voor elk en voor

ieder lichaam. Maar dan zou verder het debat met den opponent uiterst moeilijk geworden zijn.

Nog veel sterker zou dit bezwaar zich doen gevoelen wanneer mijn debater en ik ons bewogen op een terrein, waar nog *lang* niet alle gegevens bekend waren.

En inderdaad is dat nu bij het vraagstuk van de psychische erfelijkheid het geval. Ieder die ter zake kundig is, zal toegeven, dat nog lang niet alle invloeden bekend zijn.

Dit neemt echter niet weg dat Prof. H. de zaak zeer eenvoudig stelt, wanneer hij betoogt: „Het zijn slechts enkele eigenschappen, die een kind met zijn voorgeslacht gemeen heeft en dikwijls is dit ook *niet* het geval en valt het buiten „den toon der familie".

Zooals deze zin daar staat is die stellig onjuist.

Reeds de populair-psychologie weet wel beter. In het algemeen kan gezegd worden, dat het totaaltype van den mensch, zoowel wat zijn lichamelijk als wat zijn psychisch bestaan betreft, terug te voeren is tot eigenschappen, die men ook in de familie opmerkt. Deze dingen hebben toch eigenlijk ook in den kring van Gereformeerde menschen van het vak wel volkomen zekerheid. In mijn boek gaf ik bijvoorbeeld een breed citaat van den medicus Haverkate, welk citaat ik hier niet nog eens weer behoef te herhalen.

Maar het komt mij voor dat Prof. H. hier één bepaald ding uit het oog verliest. Het is het karakter van de overerving en van den invloed van de eene geestelijke eigenschap op de andere.

Daar zitten stellig veel moeilijkheden. Maar die moeilijkheden geven ook niet het recht om de feiten te ontkennen.

Wanneer ik bijvoorbeeld Prof. H. het bewijs zou willen laten leveren, dat *dikwijls* een kind psychisch buiten den toon der familie valt, dan ben ik er van overtuigd, dat hij dat bewijs niet zou kunnen geven. Ik durf ook wel te zeggen dat het niet juist is. *Dikwijls* komt zooiets niet voor. En in de enkele malen, waarin het schijnt dat een kind een „buitenbeentje" is, is het zeer de vraag of menschelijke schijnheilig-

heid niet het naspeuren van de oorzaken bemoeilijkt. Ik spreek nu natuurlijk over normale kinderen. Aan zieke kinderen mogen we geen regels ontleenen. We ontleenen ook geen regels voor de werking van de ingewanden aan de verschijnselen die we ontdekken bij iemand met een chronische dikke-darmaandoening, tenzij dan, dat we die regels vinden juist op grond van hetgeen de patiënt blijkt te *missen*. En bij normale kinderen is, dit durf ik gerust te zeggen, het *nog nooit gelukt* op goede gronden te *bewijzen*, dat dit kind uit den toon der familie viel.

Wat is het geval?

En weer moet ik herhalen wat ik in mijn boek reeds schreef met een beroep op den wereldvermaarden deskundige *Galton*, dat wij ons ook wel realiseeren moeten, hoe de zaken bij de erfelijkheid staan.

Stel U voor, dat twintig begaafde kunstenaars samen honderd kinderen hebben en dat er bij die honderd maar vijf zijn die een begaafd kunstenaar zijn, dan is men bij oppervlakkige redeneering spoedig geneigd om te zeggen: „Ziet ge wel, dat de kunstenaarsaanleg niet erfelijk is?" Toch is de zaak dan nog allerminst uitgemaakt.

Immers, stel eens voor dat overigens op de duizend kinderen maar één ware kunstenaar voorkomt, dan zouden we zoo moeten redeneeren: op de duizend kinderen komt gemiddeld één kunstenaar voor, op de duizend kinderen van kunstenaars komen vijftig kunstenaars voor, dan is de kans dat een kind van een kunstenaar weer een kunstenaar is, vijftig maal zoo groot, als de kans dat een kind van gewone ouders een kunstenaar is. Daarmede is dan wel degelijk, voorzoover statistieken bewijskracht hebben, bewezen dat er erfelijke invloed bestaat.

We voelen dus wel, dat de zaak niet zoo eenvoudig te stellen is als mijn hooggeachte opponent dat doet.

Zijn boven geciteerde zin omtrent die „*enkele* eigenschappen" en omtrent „het *dikwijls* uit den toon vallen" van een kind, zou ik dan ook niet gaarne voor mijn rekening nemen.

Ik ben overtuigd dat mijn vriend Prof. H. dezen zin niet kan bewijzen en dat hij onder de menschen van het vak, voorzoover zij zich met de concrete gegevens bezighouden, niet veel bijval zal vinden voor deze stelling.

Nu brengt echter de omstandigheid, dat ik hier slechts een antwoord schrijf op een artikel, mede, dat ik niet te veel van de plaatsruimte van dit tijdschrift, noch ook van het geduld van mijn lezers mag vragen. Daardoor is het moeilijk uitvoerig over een en ander te handelen. Ik moet dus wel volstaan met verwijzingen en met korte uitspraken. Verschillende daarvan zijn trouwens uitvoerig in mijn boek aangehaald en het heeft toch waarlijk geen zin, deze nog eens weer te herhalen. Het zij mij vergund te verwijzen naar Ambros' studie over : „Die Vererbung psychischer Eigenschaften" en naar Heymans' „Inleiding tot de speciale psychologie". En misschien mag ik er op wijzen dat een uitermate deskundige als de orthodoxe geneesheer Waardenburg schreef :

„We willen nog eens nagaan hoe het staat met de erfelijkheid der geestelijke eigenschappen. Ik meen de resultaten van wetenschap en practijk aldus te kunnen weergeven : neigingen, temperamenten, talenten e.a. normale eigenschappen kunnen geërfd worden ; muzikaliteit bijv. wordt voor recessief gehouden (Hurst) ; zoo is bijvoorbeeld geschreven over erfelijke verlegenheid en dergelijke meer : activiteit, vadzigheid, intelligentie, emotionaliteit, concentratievermogen enz. Ook aanleg voor psychosen is overerfbaar en wel meest recessief : epilepsie, dementia precox, zwakzinnigheid, idiotie, e.a. Bij die psychosen kunnen afwijkingen ontstaan op het gebied van het karakter, de moraliteit, het logisch denken, den wil, het geheugen enz."

Daar zit mijns inziens ook één van de kwesties aan welke Prof. H. geen aandacht geeft : de verhouding tusschen de *recessiviteit* en *het dominant-zijn* van bepaalde eigenschappen. Natuurlijk laat de ruimte niet toe hierover breed te handelen.

Al is het waar, dat we steeds de gedachte vasthouden, dat we nimmer met *zekerheid* van te voren kunnen zeggen wat voor soort kinderen er in een bepaald huwelijk geboren worden en dat we daarom het standpunt van sommige verdedigers der moderne eugenetiek niet kunnen billijken, even stellig moeten we de gedachte handhaven dat er ongetwijfeld een psychische erfelijkheid bestaat.

Wanneer de Gereformeerde psychologie de feiten ten dezen niet erkent, stelt zij zich buiten de feiten en is zij daarmede op den weg naar den ondergang.

* * *

Nu lost Prof. H. echter op zijn wijze het vraagstuk op. Boven gaven we een citaat van hem. De tweede alinea van dat citaat bespraken we. Thans komen we tot de derde, waarin Prof. H. zijn eigen oplossing geeft.

Wanneer mijn geachte opponent de oratorische vraag stelt: ,,Gaat over iemands talenten, eigenschappen, karakter, positie enz. niet de hand Gods, is Hij het niet die bepaalt wat en wie we zullen zijn?", dan antwoord ik: natuurlijk collega, er zal toch wel niemand vermoeden dat ondergeteekende dit niet evenzeer zou belijden als gij. Maar ik vraag alleen, wat heeft dat met de kwestie te maken? M. i. heelemaal niets. Want het gaat niet over de vraag of God alle dingen bestuurt, maar over de vraag, *op welke wijze* Hij dat doet.

En wanneer Prof. H. verder zegt: ,,God handhaaft de wetten die Hij gaf in de natuur. Waarom zou Hij het ook niet doen bij het scheppen van de ziel des menschen?" dan vraag ik weer: ,,maar geachte collega, is dat op mijn standpunt iets minder waar dan op het Uwe?"

,,Kijk, zoo zie ik de kwestie. Gij spreekt over wetten die God gaf in de nauur. Ik doe dat ook gaarne, maar daarom juist geloof ik dat een storm ontstaat volgens een bepaalde wet die God gaf in de natuur. De regels voor die wetten zijn onder meer geformuleerd in de zoogenaamde wet van Buys

Ballot. Door deze wetten kunnen wij vrij lang van te voren zeggen *of* er een storm komt en *waar* die komt. Want God laat ook de stormen komen, krachtens de wetten die Hij zelf voor de natuur gaf. Maar dat neemt niet weg, dat wij natuurlijk eerbiedig belijden, dat elke storm komt van God en dat het Gods hand is, die het schip op zee in den storm doet vergaan."

En nu heb ik er ernstig bezwaar tegen dat Prof. H. voor *zijn* opvatting een parallel trekt met de handhaving van de wetten in de natuur.

Het gaat in de natuur juist anders, dan bij de opvatting van het creatianisme van Prof. H. over de erfelijke eigenschappen.

God neemt in Zijn wetten *in de natuur altijd de groote keten van schakels van oorzaak en gevolg op en laat dan ook tusschen oorzaak en gevolg een vanzelfsprekend waarlijk causaal verband bestaan.*

Nu zegt Prof. H. dat God een ziel schept „in verband met het lichaam, op een bepaald lichaam aangelegd, in verband met de zielen der voorouders".

Dit noemt Prof. H. *niet mechanisch* maar *zeer organisch.*

Toch meen ik, dat het werkelijk mechanisch is.

Ik zal trachten door een paar *voorbeelden* duidelijk te maken, waarom ik meen dat zoo te moeten zien.

Door de onderzoekingen van Jaensch en anderen (onder anderen Ranschburg en Szondi) weten we dat er een bepaald verband bestaat tusschen den bouw van de huidcapillairen en bepaalde spanningscomplexen. In mijn laboratorium zijn door talrijke onderzoekingen de hoofdzaken van het betoog van de bovengenoemde onderzoekers bevestigd.

Deze huidcapillairen kan men met een gewone microscoop waarnemen, bij voorkeur aan den nagelriem van den ringvinger. De bouw dezer capillairen vertoont in bepaalde gevallen zekere afwijkingen en er bestaat ook een bepaald wetmatig verband tusschen de afwijkingen der capillairen bij ouders en bij kinderen. Nu is de betrekking tusschen de huid-

capillairen van de kinderen en die der ouders van onderscheiden aard. Er bestaan, in de litteratuur daarover, bewijzen, dat zeker een drietal relaties mogelijk zijn.

Nu is echter het eigenaardige, dat bepaalde spanningscomplexen correspondeeren met den bouw van de huidcapillairen en met de vasomotoriek dezer capillairen. Wanneer bij een vader of bij een moeder een lichte ontaarding van de capillairen, waarop wij doelen, voorkomt, kan uit de betrekking die er bestaat tusschen de capillairen der ouders en die der kinderen met vrij groote stelligheid, zonder dat men verder van het kind iets weet, worden geconcludeerd welke van deze kinderen van deze spanningscomplexen last zullen hebben en welke niet.

Stotteren, één van de meest gewone uitingen van deze spanningscomplexen, is als verschijnsel in samenhang te zien met de constitutiegesteldheid van de ouders.

Stotteren is trouwens in den gewonen regel ook niets anders dan vrees om te spreken.

Maar hoe moet ik het nu op het standpunt van Prof. H. zien ? Begrijp ik het wel, dan zegt Prof. H. : God maakt een ziel die past bij een lichaam met afwijkende huidcapillairen. En omdat er een lichte verdere ontaarding van ouders op kinderen is, moet er bij die kinderen, die nu de afwijkende capillairen hebben, ook een lichtere verdere ontaarding van het psychische zijn en dus geeft God dit kind een ziel met lichte degeneratieve verschijnselen. Immers, er moet overeenkomst bestaan tusschen de ziel die God schept en het lichaam met zijn typische vormen van een eigensoortig huidcapillairbeeld. Want straks zal immers de vasomotoriek van het jongmensch met dit capillairbeeld bepaalde afwijkingen gaan vertoonen en de correspondeerende spanningscomplexen moeten nu ook in de ziel worden aangelegd, anders kan hij nooit een normaal stotteraar worden.

Inderdaad, het lijkt mij toch werkelijk mechanisch.

Maar er is meer dat ik voorbeeldsgewijze kan noemen. Dat zoowel de zaadcel als de eicel, nog vóór het oogenblik van

de conceptie leven, zal Prof. H. stellig wel niet ontkennen. Maar nu kom ik voor een eigenaardige moeilijkheid. Er is geen leven dat niet *kwalitatief* bepaald is. Me dunkt, ook dat zal Prof. H. mij toegeven. Doch dan rijst onmiddellijk de vraag *hoe* het leven van zaadcel en eicel, straks in het oogenblik van de conceptie, kwalitatief bepaald zijn. [1])

En hier moet ik toch wel tegenover collega H. aankomen met hetgeen Prof. Geesink reeds opmerkte. Uitdrukkelijk poneerde die, dat ook in de vrucht, waarin nog niet de geschapen kern aanwezig is, reeds een eigen levensbeginsel werkt en letterlijk sprak Prof. Geesink het uit, dat wij ten dezen in de lijn van de oude Christelijke denkers moeten blijven voortdenken. Deze oude Christelijke denkers nu zagen zonder eenigen twijfel de zaak totaal anders als Prof. H. die stelt.

En weer moet ik er op wijzen dat het geen zin heeft nog eens weer te laten drukken, wat in mijn boek reeds is te vinden op blz. 96 tot en met 99.

Bij de opvatting van Prof. H. weet men met dit leven, dat het embryo heeft, ook afgedacht van de scheppende werking Gods, geen weg. Wat is dat leven? Waar blijft dat? Waar zijn de resten van dat leven?

Ik zou gaarne willen dat Prof. H. ook hier zijn solutie gaf. Maar zoolang ik deze solutie niet zie, lijkt het mij dat er in de opvatting van mijn hooggeachten collega een tekort is aan organische eenheid van beschouwing.

En nu ik toch over dit punt bezig ben, mag ik zeker wel wijzen op het feit, dat Prof. H., naar het mij voorkomt, op niet onbedenkelijke wijze met zichzelf in tegenspraak is. Immers, hij poneert eenerzijds de stelling dat alles wat psychisch en pneumatisch leeft, een door God geschapen eenheid is en als een ondeelbare grootheid voor de

---

[1]) Ik moge hier b.v. verwijzen naar de rede van Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk, „Over het verstaan der levensverschijnselen", Groningen 1925.

eeuwigheid bestaat. Maar merkwaardigwijze zegt Prof. H. anderzijds : „Ik heb er heelemaal geen bezwaar tegen, dat in de ziel een onderscheiding gemaakt wordt tusschen een lager en een hooger *deel*, een *deel* dat met het lichaam heel nauw samenhangt en een *deel* dat zuiver geestelijke werkzaamheden uitvoert" (het woord „deel" onderstreepte ik telkens).

Hoe op deze wijze de ondeelbaarheid van den geest kan worden gehandhaafd, is mij een raadsel.

Nog sterker geldt dit, wanneer ik dat zie in het licht van hetgeen Prof. H. schreef in zijn boek : „Paedagogische psychologie". Immers, daar definieert hij als volgt, *dat het wezen der menschelijke ziel hierin bestaat, dat ze een door God geschapen, op een lichaam aangelegde en daarmede tot een eenheid verbonden, geestelijke substantie is.* (Blz. 14.) Maar op blz. 17 heet het : „Ook werken en kunnen werken in den mensch *psychische krachten, die aan de materie inhaerent zijn en die tot de sfeer van het aardsche behooren.* Nu verheft zich echter in den mensch *boven* dit aardsche niveau nog een rijk van den geest. *De geest dringt in de lagere psychische krachten door en veredelt die,* maar tegelijk moet vastgehouden worden, dat er een *zone in het psychische leven van den mensch is,* waar *krachtens de schepping een nauwe verwantschap tusschen dier en mensch betaat.*

„Daaruit is te verklaren, dat *psychische* eigenschappen, die de menschen sieren, *eveneens aan de dieren* worden toegeschreven, ja, de H. Schrift zelfs het dier aan den mensch tot een voorbeeld stelt". (Cursiveeringen van mij. W.)

Ik zou nu gaarne willen vragen, wat bedoelt Prof. H. met psychische krachten, die aan de materie inhaerent zijn en die tot de sfeer van het aardsche behooren ? Behooren die „psychische" krachten ook tot de geschapen ziel of niet ? Indien ja, wat bedoelt Prof. H. dan met het „aan de materie inhaerent zijn van deze psychische krachten" ? En wat beteekent dan de uitdrukking : „De geest dringt in de lagere psychische krachten door en veredelt die" ? Het ééne kan alleen in het andere doordringen als het twee substanties zijn, om van

een veredeld worden van het één door het ander nog maar niet te spreken.

En indien neen, indien deze psychische krachten die aan de materie inhaerent zijn, niet tot de geschapen ziel behooren, maar inderdaad behooren tot het gegenereerde totaal, waarom verzet Prof. H. zich dan zoozeer tegen mijn opvatting ? Want immers, dan is het verschil tusschen ons hoogstens een kwestie van grensbepaling en van uitwerking dezer grensbepaling op theologisch gebied, maar dan zijn we het in wezen over de psychologie eens.

Doch dan vraag ik weer, wat nut heeft het dan dat Prof. H. ten opzichte van de erfelijkheid het standpunt inneemt dat hij koos in zijn artikel ?

Temeer meen ik het recht te hebben deze dingen te vragen, omdat Prof. H. spreekt van „een zone in het psychisch leven van den mensch, waar krachtens de schepping een nauwe verwantschap tusschen dier en mensch bestaat". Onder „de schepping" moet hier toch zeker wel de schepping in den beginne worden verstaan. Maar dan handelt Prof. H. hier dus toch van psychische krachten die krachtens de schepping eenmaal in den beginne in den mensch aanwezig zijn en krachtens diezelfde schepping verwantschap tusschen dier en mensch doen bestaan.

Ik zou dit woord „verwantschap" niet eens gaarne voor mijn rekening nemen, ook niet meegerekend de opmerkingen die Prof. H. een paar alinea's verder maakt. Maar daarover wil ik niet vallen.

Slechts meen ik er recht op te hebben, te vragen, hoe het nu eigenlijk zit met het psychische in den mensch.

Het valt mij waarlijk niet gemakkelijk te begrijpen, wat Prof. H. nu eigenlijk bedoelt.

Het liefst geloof ik dat mijn geachte collega in wezen ook de opvatting moet huldigen, dat er in den mensch een psychisch leven is dat niet behoort tot den geschapen geest. Anders *kan* ik de boven geciteerde regels niet verklaren.

Maar waar de zaak nu zoo staat, moet het naar ik hoop

mijn lezers duidelijk zijn, dat ik meende toch zeker wel een poging te mogen wagen, éénheid van voorstelling te vinden tusschen de theologische beschouwing omtrent de schepping van den oorspronkelijken geest en omtrent de biologische voorstellingen, die in het feit bovengenoemd hun stof vinden.

Wanneer Prof. H. het met mij eens is over de feiten, dan zullen wij het samen zeker eens worden over den weg die tot eenheid van voorstelling moet leiden. En het zal mij een eere zijn met hem naar dien weg verder te mogen zoeken.

* * *

Maar natuurlijk hebben mijn lezers er recht op, dat ik ook verder de argumenten van Prof. H. tegen mijn opvatting bespreek. Wanneer ik daaraan begin, moet ik nog even ten eenenmale ontkennen wat Prof. H. op de voorlaatste pagina van zijn studie meende te moeten constateeren, dat ik uitgegaan ben van de dierenpsyche en dat ik daarmede de menschenziel heb willen verklaren.

Ik voel deze opmerking als onjuist, omdat ik zelf veel te goed weet hoe mijn opvatting was opgebouwd, maar ik meen ook, dat ze tegenover mijn boek onbillijk is omdat ik zelf zeer nadrukkelijk uitgegaan ben van de verschijnselen der erfelijkheid die we bij menschen kunnen constateeren.

Veel wil ik hier niet meer van zeggen. Het spijt mij alleen heel erg, dat Prof. H. een dergelijke opmerking in mijn boek heeft meenen te vinden. Klaarblijkelijk ben ik dan toch over den opzet van mijn betoog niet voldoende duidelijk geweest.

Nu zullen we dan overgaan tot de drie punten die Prof. H. mijn gronden noemt.

Dat ik het woord „grond" voor deze punten afwijs, betoogde ik boven reeds.

Allereerst dan de terminologie van de Schrift. Prof. H. zegt: „We doen dus het beste deze „bron" van de terminologie niet in het debat te betrekken, maar terzijde te stellen". Maar merkwaardig genoeg trekt Prof. H. een zevental pagina's verder, deze terminologie zelf weer in het debat als hij

zich beroept op het: „Vader in Uwe handen beveel ik Mijnen geest".

Bovendien ben ik er vrij stellig van overtuigd, dat als ik nu zeide: goed, ik zal over die terminologie van de Schrift niet meer spreken, verschillende theologen onder de lezers van dit theologisch tijdschrift een gevoel van onvoldaanheid zouden krijgen.

Dat ik het met Prof. H. eens ben dat deze terminologieën geen grond zijn voor een betoog, heb ik zelf in mijn boek met den meesten nadruk uiteengezet. Maar nu Prof. H. meent dat die terminologieën meer in zijn richting dan in de mijne spreken en hij mij met deze terminologieën toch nog weer aanvalt (blz. 241) ben ik er toe gedwongen op deze kwestie toch nog even in te gaan.

Het merkwaardige is nu, dat Prof. H. komt met een citaat van Cremer-Kögel. Ik heb tegen datgene wat er in dat citaat staat, geen enkel bezwaar. Ik zou alleen willen zeggen, ik wou dat ik meer zulke citaten kreeg (al was dit citaat mij dan ook bekend), om te bewijzen dat ik ongelijk had. Er staat niets in dat gansche citaat, dat ik niet onderschrijf. Het is volkomen juist dat de ziel eerst wordt door de inblazing van de pneuma. „Zendt Gij Uwen Geest uit, zoo worden zij geschapen". Ik heb dat in mijn boek met nadruk betoogd. Ook het nieuwe individu wordt niet als God niet den geest legt in de samenkomende eicel en zaadcel. Terecht zegt Cremer: „Darum ist Seele nicht ohne Leib; sie ist die Lebensfunktion". Dat Cremer tot deze conclusie komt, ondanks het feit, dat blijkt dat ook hij de mogelijkheid van een lichaam zonder leven veronderstelt en dus met de feiten der biologie niet op de hoogte is, zegt voor mij, dat hij toch de richting waarin de beteekenis van de woorden wijzen, wel degelijk heeft gezien.

En in ieder geval stelt dit citaat zeer nadrukkelijk de ziel als het „andere" van den geest, ook het substantieel andere. Als de ziel ontstaat doordat er iets met den geest gebeurt.

dan is het dunkt mij meer dan duidelijk, dat de ziel niet identiek is met den geest.

Het is mij dan ook een raadsel hoe Prof. H. kan zeggen, dat Cremer duidelijk de ziel rekent te behooren tot den geest.

Daarbij komt nog, dat indien Cremer gelijk heeft, bij het sterven ook weder blijkt dat het pneuma niet gelijk is aan ziel, want ziel is levensfunctie en ziel is niet zonder lichaam volgens hem.

En wanneer Prof. H zegt, dat Cremer niet precies hetzelfde zegt als ik, dan meen ik te moeten antwoorden : maar Cremer zegt toch ook zeker en stellig niet wat in Uw conceptie waar is, namelijk, dat substantieel gezien de ziel gelijk is aan den geest.

Na het citaat van Cremer noemt Prof. H. twee voorbeelden uit de Schrift waaruit blijken moet, dat ziel en geest doorelkaar gebruikt worden.

De eerste plaats is de Lofzang van Maria : ,,Mijn *ziel* maakt groot den Heere en mijn *geest* verheugt zich in God, mijn Zaligmaker". Het is mij niet recht duidelijk wat dit citaat moet bewijzen. Maria had ook kunnen zeggen : mijn mond prijst den Heere. Beteekent dat nu in dat geval, dat mond en geest hetzelfde is ?

In den levenden persoon is uit den aard der zaak de organisatie van de persoonseenheid, waarin voortdurend nu eens op dit deel en dan weder op dat deel van de eene organische persoonlijkheid als handelend deel de nadruk kan worden gelegd. Maar dit beteekent dan toch niet, dat wanneer iemand zegt : mijn hart is verheugd en mijn geest verblijdt zich, dat hart en geest synoniem zijn. Daarom bewijzen ook deze teksten niets voor het synoniem zijn van ziel en geest. [1])

Dat zij, die in Christus ontslapen, pneumata genoemd worden, past natuurlijk geheel in het kader van mijn opvatting. Maar nu zegt Prof. H. : ,,Op andere plaatsen wordt de geest

---

[1]) Vergelijk hierbij de talrijke parallellismen, die vooral in de Psalmen voorkomen.

der verlosten psychai genoemd", en hij noemt dan Openbaringen 6 en Openbaringen 20. Inderdaad zijn dit dan ook de twee eenige plaatsen waar de gestorvenen psychai heeten.

Het moet echter bij nauwkeurige exegese onmiddellijk opvallen, dat het zoowel in Openbaringen 6 als 20 gaat over martelaren. En deze martelaren worden in Openbaringen 6 gezien in het licht van het feit, dat zij wachten op de wraak over hun bloed. In verband met dit bloed is er dus de speciale gedachte aan het ongewroken leven dergenen die gestorven zijn.

En eveneens in Openbaringen 20 gaat het over de ziel en de psychai van degenen, die onthoofd zijn om het getuigenis van Jezus en om het Woord Gods. Ook dat is weer hetzelfde speciale verband. Alleen, daar is het dan een openbaring omtrent de vervulling van de afgebroken levens ; zij leven en heerschen met Christus.

Waar nu het verband van deze twee teksten zoo speciaal is en waar overigens de Schrift ook duidelijk leert, dat de psyche van den mensch sterft, daar mogen wij toch niet zonder meer zeggen : hier staat psyche eenvoudig in plaats van pneuma. Immers, van den geest wordt nooit gezegd dat hij sterft ; van de ziel in den zin van psyche of nephsj wel. (Richteren 16 : 30 ; Num. 31 : 19 bij ons vertaald door „een mensch" en Markus 3 : 4. Ook in den laatsten tekst staat weer in het oorspronkelijke psyche, bij ons vertaald „een mensch".)

En mag ik er verder op wijzen, dat in de Septuagint nephsj nooit vertaald is door pneuma maar altijd door psyche terwijl roeach slechts twee keer vertaald is door psyche en verder altijd door pneuma. De twee keeren waarin roeach vertaald is door psyche zijn de volgende : Genesis 41 : 8 waar het gaat over den geest van Farao die verslagen was. Een betrekkelijk neutrale plaats dus waar het verslagen zijn evenzeer van de pneuma gezegd kan worden als van de psyche, daar immers deze verslagenheid ook wel degelijk psychisch gekarakteriseerd is.

De tweede keer waarin roeach vertaald is door psyche, is Exodus 35 : 21 — waarin ook weer de uitdrukking : „wiens geest hem vrijwillig maakte", het woord geest heeft in den *niet* praegnanten zin.

Wanneer er nu inderdaad geen wezensverschil is tusschen psyche en pneuma, dan is dit consequente gedrag der vertalers moeilijk te verklaren.

In de tweede plaats wil ik nog gaarne er op wijzen, dat naar de bijbelsche terminologie de geest het beginsel is voor het persoonlijke van den individu terwijl de ziel wijst op het menschelijke en op de individueele variaties in het algemeen menschelijke.

Wanneer ik nu zoover ben, dan ben ik gaarne bereid met Prof. H. af te spreken, dat wij de terminologie van de Schrift niet meer in het debat betrekken.

Alleen zal ik mij de vrijheid moeten voorbehouden in het vervolg van dit artikel, op het punt waar Prof. H. op deze terminologie terugkomt, ook zelve nog even weer over de kwestie van de termen te spreken.

DE STRUCTUUR VAN DE ARTIKELEN VAN WEZEL (1568)

door

Dr. F. L. BOS te Wilnis.

§ 1. *De Artikelen van Wezel zijn ter verklaring van hun bedoeling voorzien van een raam, hoogstwaarschijnlijk geconcipieerd door Marnix.*

De acte[1]), waarin de Artikelen van Wezel zijn vervat, bestaat uit een opschrift, een kort voorwoord en een onder acht titels[2]) gerangschikte tekst, waarop aanstonds de onderteekeningen volgen.

Lezen we de acte aandachtig, dan valt aanstonds het bijzondere karakter van het eerste hoofdstuk[3]) „de Collegiis ac Provinciarum Classibus" op. Reeds de eigenaardige titelcombinatie doet vreemd aan. Maar bovendien past deze titel niet of slechts indirect en partieel op de tekst, die ze heet te dekken.

---

1) We gebruiken voor onze studie de als voortreffelijk geroemde uitgave van de authentieke acte door Dr F. L. Rutgers, in zijn „Acta van de Nederl. Synoden der zestiende eeuw", 's Gravenhage 1889.

2) Deze titels luiden:
De Collegiis ac Provinciarum Classibus
De Ministris et Doctoribus
De Catechismo
De Senioribus
De Diaconis
De Sacramentis
De Matrimonio
De Disciplina.

3) We spreken in 't vervolg — in overeenstemming met alle gedrukte uitgaven — over „hoofdstukken", welke weer in (soms zeer onoordeelkundig afgebakende) artikelen zijn ingedeeld.

Ter oriënteering geven we een kort resumé van het hoofdstuk :

„Vanwege hun nut, respectievelijk voor de constitueering van kerken en kerkverband, achten wij het inrichten „van opleidingsscholen voor predikanten («collegia») en „het indeelen der onderscheiden Nederlandsche provinciën in bepaalde Classen of Parochiën zeer gewenscht. „Maar over dergelijke dingen kan nu nog niets beslist „worden. Zoo spoedig als de Heere de deur voor de „prediking des Evangelies in de Nederlanden geopend „heeft, moeten kerken en predikanten maar zorgen, dat „er middelen komen om een provinciale Synode van heel „Nederland te kunnen houden, die deze en dergelijke en „alle zaken, die de kerken in het gemeen aangaan, dan „heeft te regelen. Ingeval de omstandigheden dan nog het bijeenkomen van zoo'n Synode verhinderen, zullen de „kerken zich met een (omschreven) trapsgewijs tot stand „gekomen regeling kunnen behelpen.

„Echter, als door Gods gunst de deur des Evangelies „geopend wordt, is er geen tijd te verzuimen. Daarom „moet er reeds nu een zekere regeling als accoord van „kerkelijke gemeenschap worden gemaakt, die elk voor „zich in de kerk waaraan hij leiding geeft, heeft op te „volgen, totdat een samengeroepen Synode iets beters „vaststelt. Zoo'n regeling (waarvan aard en aanvang „nader worden aangeduid) bieden we hier aan."

Men ziet, over de aangeduide onderwerpen wordt niet direkt gesproken, maar ze zijn slechts een schakel in een redeneering.

Voor de constitueering van kerken en kerkverband in Nederland zijn «collegia» en een classicale indeeling noodig. Deze instellingen kunnen slechts door een Synode of haar surrogaat tot stand komen. Daarvoor moet echter eerst de evangelieverkondiging in Nederland vasten voet hebben. En hierbij is een voorloopige regeling onontbeerlijk.

Zoo dient klaarblijkelijk dit eerste hoofdstuk om het goed recht van de volgende artikelen te betoogen. Men gaat uit van de voor de hand liggende hulpmiddelen ter constitueering van kerken en kerkverband, en komt door retrogressieve redeneering tot een eerste middel, dat in de Artikelen van Wezel belichaamd is.

Hiermee is het inleidend karakter van Cap. I bewezen.

Eveneens draagt het laatste gedeelte van het achtste hoofdstuk („De Disciplina") — Art. 21 en 22 — een bijzonder karakter. Over de kerkelijke tucht wordt hier niet meer gesproken. Maar dit laatste stuk der acte grijpt als het ware terug op de inleiding (Cap. I) en geeft nogmaals een verklaring omtrent aard en bedoeling van de nu geformuleerde artikelen.

Zoo vormt Cap. VIII, 21—22 een passend slot op het door Cap. I ingeleide kernstuk.

Ter verdere beoordeeling van de Artikelen van Wezel hebben we deze formeele structuur goed in het oog te houden. Genoemde inleiding en slot zijn elementen, die van de kern, de eigenlijke Artikelen, te onderscheiden zijn, en met opschrift en voorwoord dienen ter verklaring van de bedoeling der Artikelen. Op die bedoeling zullen we straks in § 2 nader ingaan.

Thans willen we eerst nog het raamwerk formeel nader bezien.

Zooals reeds werd opgemerkt, beredeneert het — vooral in de inleiding komt dit uit — de bedoeling van de Artikelen van Wezel.

Deze redeneering was natuurlijk alleszins gewenscht voor degenen, voor wie de Artikelen bestemd waren. Maar was zoo'n redeneering tevoren niet even noodzakelijk geweest voor de deelnemers aan het Convent zelve? Het is toch ondenkbaar, dat die 66 mannen [4]) van heinde en ver samen-

---

[4]) We achten de opvatting van J. de Jong („De voorbereiding en Constitueering van het Kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde

kwamen, zonder dat de bedoeling der conferentie hun duidelijk voor oogen gesteld was! Er moet toch een persoon of groep zijn geweest, die de stoot tot het convent gaf, doordat ze door overtuigende redeneering de latere deelnemers aan het Convent haar bedoeling a. h. w. inentte!

Zoo komen we tot de hypothese, dat de geestelijke vader van het Convent — in eerster instantie is het allicht slechts één persoon geweest — om zijn idee te realiseeren gebruik gemaakt heeft van een redeneering, wezenlijk gelijk aan die, welke we in het raamwerk — vooral in Cap. I — der Artikelen van Wezel aantreffen.

En het is toch meer dan waarschijnlijk, dat deze redeneering niet alleen mondeling, maar ook in den vorm van een schriftelijken oproep heeft bestaan. [5])

Combineeren we deze hypothese met het algemeen aanvaarde vermoeden, dat Marnix van St. Aldegonde de stoot tot het Convent van Wezel gegeven heeft [6]), dan poneeren we als nieuwe hypothese, dat er vóór het Convent een schriftelijk stuk van de hand van Marnix — met eventueele medewerking van enkele andere, door hem gewonnen pioniers, zooals Datheen [7]) — moet hebben bestaan, wezenlijk gelijk aan het raamwerk der Wezelsche acte.

Nu is het een feit dat in deze stukken gedachten en zegswijzen voorkomen, welke we terugvinden in ons bekende

---

Kerken in de zestiende eeuw." Eerste gedeelte, diss. 1911 pag. 84 v.v.) dat allen, wier namen onder de acte staan, te Wezel medegeconfereerd hebben, het waarschijnlijkst.

[5]) Wel vermoedt de Jong (a. w. pag. 65) dat deze oproep vanwege de gevaarlijke tijden mondeling geschiedde, maar dit is bij de groote afstanden tusschen de woonplaatsen der deelnemers niet wel mogelijk. Op zijn minst zullen er eenige schriftelijke oproepen zijn verzonden, die misschien verder circuleerden of mondeling werden verspreid. Plaats en tijd der samenkomst behoeven geheel niet aan het papier toevertrouwd te zijn geweest, maar kunnen door de boden mondeling zijn meegedeeld.

[6]) cf. de Jong a. w. pag. 60 v.v.

[7]) cf. de Jong a. w. pag. 63 v.v.

brieven van Marnix uit denzelfden tijd [8]). We kunnen veilig aannemen dat het raam van de Artikelen van Wezel een Marnixiaansch stempel draagt.

Eenerzijds wordt hierdoor onze hypothese omtrent een oproep, waarvan het raamwerk van de Artikelen van Wezel direct of indirect afhankelijk is, versterkt. Het Convent heeft hoogstwaarschijnlijk òf van die oproep òf van een door Marnix of een van de andere voormannen hiermee in overeenstemming gemaakt concept, gebruik gemaakt.

Anderzijds wordt door het Marnixiaansch karakter van de onderhavige gedeelten der Wezelsche acte het vermoeden, dat werkelijk Marnix den stoot tot het Convent van Wezel gegeven heeft, vrijwel tot zekerheid verheven.

Door deze twee punten valt er weer eenig meerder licht op de voorgeschiedenis van het Convent. De nadere bezinning op het doel der Artikelen zal ons in dezen nog meer licht verschaffen.

---

8) We wijzen allereerst op een passage uit de brief van Marnix aan Pieter Carpentier d.d. 10 Jan. 1569 [Marnix van St. Aldegonde, Godsdienstige en Kerkelijke Geschriften, uitgeg. door J. J. van Toorenenbergen, I pag. 68 v.v.], waarin bij een vergelijking van kerkelijk en wereldlijk gezag, inzake het eerste wordt opgemerkt, dat „de dienaers Christi in hun bedieninghe soo van vercondinghe als van te doen onderhouden 't ghene dat uytgeroepen is, na haer goetduncken ende beste geleghentheyt moghen stellen ende achtervolghen de omstendichheden der tijden, plaetsen, personen", en dat „dese instellinghe strecket tot der kerckelijcke ordeninghe ende cieraet." De geest van deze passage doordringt het geheele inleidende stuk der Artikelen van Wezel, maar ook woordelijke overeenkomst is er op te merken [I 8: „tamen o r d o aliquis a c d e c o r in commune debebit observari," VIII 22: „(de opstellers hebben) rationem temporis, locorum, personarum ac coeterarum circumstantiarum (gehouden)."

In een vorige brief aan dezelfde persoon, d.d. 19 Sept. 1568 — dus van vóór het Convent van Wezel — schrijft hij [a. w. I pag. 151 v.v.]: „De dienaers moghen de gheboden ende settinghen Godes tot uytrichtinge haers toebevolen ampts na de gelegenheyt der tijden, plaetsen ende personen met zekere omstandicheden bepalen of beschrijven, ende ditselve aldus, dat so wanneer haer ooghemerck, namelijck de gheleghenheyt der

§ 2. *De Artikelen van Wezel vormen een handleiding, ten dienste van de Dienaren des Woords, die zullen medewerken tot de constitueering der Gereformeerde Kerken in Nederland.*

Zooals gezegd, licht het raamwerk van de Artikelen van Wezel ons in over de bedoeling van het stuk. Aan deze kwestie wijden we thans onzen aandacht.

We worden bij het lezen der inleiding geplaatst in een bepaalde historische situatie. Het ,hic et nunc" karakter der acte valt aanstonds in het oog. Er wordt gesproken over de Nederlanden. Zeer bepaald geographisch genomen. De vluchtelingengemeenten vallen er buiten. Want voor de prediking des Evangelies is er nog geen deur geopend. Wat in de vluchtelingengemeenten wel het geval was. We tellen het jaar 1568.

Echter de opening van Nederland voor het Evangelie wordt spoedig verwacht. Met een geloofsverwachting [9]). En

---

omstandicheden quame te ontbreken, so en connen haere settinghen niet voorder verbinden."

De laatste gedachte vindt ook haar praegnante uitdrukking in de slotwoorden der Wezelsche acte: „Et ita rem temperarunt ut si contingat... (andere omstandigheden) ..., haec ipsa capita latius extendere et pro re ac tempore vel augere vel minuere vel quae videbuntur immutare liceat."

Ook het niet-gebonden-zijn der conscientiën door adiaphora, wordt èn in dit epistel [a. w. I pag. 137 v.v.] èn in de inleiding op de Artikelen van Wezel [I 9] met klem betoogd.

Voorts vinden we de gedachte dat de opleiding van Dienaren des Woords allernoodzakelijkst is voor de uitbreiding van Gods koninkrijk [Art. v. W. I 1, 2] uitvoerig uitgewerkt in het rondschrijven van Marnix (en van der Heyden) namens de gemeenten te Heidelberg en Frankenthal, d.d. 21 Maart 1570 [a. w. IV (Aanhangsel) pag. 5 v.v.]

Tenslotte vindt de hoop op een betere toekomst voor de kerk in deze brief en de inleiding op de Artikelen van Wezel soortgelijke uitdrukking (vgl. „so ons God morgen ofte overmorgen het lant openet" en de negatie „so sal ons ontwijffelick de deure gesloten werden" [a. w. IV pag. 9] met „posteaquam Dominus Evangelii praedicationi ianuam in Belgio aperuerit" en „quandoquidem Dei benificio Evangelii ianua patefacta" [Art. v. W. I 3 en 8]).

[9]) De feitelijke toestand was in 1568 gevaarlijker dan ooit.

hetzelfde geloof, dat zich boven de feiten verheft, drijft de verstrooiden, die te Wezel samenkwamen, zich voor die opening voor te bereiden. Als de deur zich ontsluit, is er geen tijd te verliezen ; als de Heere hen roept om Zijn kerk in Nederland in te richten, hebben ze gereed te zijn. Als de tijd van vrije prediking en constitueering van kerken en kerkverband gekomen is, moeten de voormannen weten, wat hun te doen staat.

Daarvoor dient hun vergadering van thans. Daartoe stellen ze de Artikelen van Wezel op. Om ze mee te nemen en te bewaren. Om ze ook anderen, die zullen medearbeiden, ter hand te stellen. Om straks dadelijk hun beginsel ordelijk in praktijk te kunnen brengen [10]).

De deelnemers aan het Convent zijn niet allen predikanten; ook ouderlingen en diakenen en waarschijnlijk ook nog enkele personen die geen ambt bekleedden, beraadslaagden mee [11]). Maar toch vormen dienaren des Woords de kern. In hen worden de anderen begrepen als er in opschrift en slot wordt gezegd, dat „Ministri (ecclesiae Belgicae)" de Artikelen hebben opgesteld.

Geen wonder, dat zij op den voorgrond treden. Immers juist voor hen en hun (toekomstige) collega's zijn de Artikelen bestemd. Het voorwoord zegt, dat het de bedoeling is, dat ze „ad salutarem ecclesiae fructum a Belgii Ministris unanimi consensu et obsignentur et observentur." En de inleiding zegt over de te maken regeling : „quam (rationem) pro se quisque in ea cui praefectus erit ecclesia...... sequatur......". En in het opschrift worden de Artikelen van Wezel

---

[10]) [I 8] : „Interea autem temporis quandoquidem patefacta Dei beneficio Euangelii ianua cunctationi locus non erit, et tamen ordo aliquis ac decor in commune debebit observari quo tanquam vinculo ecclesiarum communis consensus retineatur, videtur aliqua esse ineunda ac certis capitibus consignanda ratio ; quam pro se quisque in ea cui praefectus erit ecclesia tantisper sequatur, donec coacta Synodo rectius aliquid atque perfectius constitutum fuerit."

[11]) cf. de Jong a. w. pag. 201.

„in ministerio ecclesiae Belgicae" deels noodzakelijk, deels nuttig geacht [12]).

Zoo wordt duidelijk, dat het de bedoeling van de Artikelen van Wezel is, aan de Dienaren des Woords, die straks in het vaderland zullen werken, een handleiding te geven, waardoor ze toegerust zullen zijn, om mede te helpen aan de constitueering der gereformeerde kerken aldaar.

§ 1. *Als ijverig gebruikte stofbron hebben de Wezelsche vaderen de „Ordonnances ecclésiastiques de Genève" ter tafel gehad, zonder zich slaafs aan de letter te binden.*

De praktijk der vluchtelingengemeenten wees hun verder den weg.

We willen in volgende regelen spreken over de formeele invloeden, die bij de samenstelling van de Artikelen van Wezel een rol gespeeld hebben. We verrichten hier geen pioniersarbeid. Reeds vroeger is betoogd, dat de Artikelen van Wezel niet geheel oorspronkelijk, maar vrij sterk afhankelijk waren van de Ordonnances ecclésiastiques van Genève en de Londensche kerkregeling volgens a Lasco's Forma ac Ratio en Micron's Ordonanciën [13]). Een vernieuwd onderzoek, door ons ingesteld, is echter niet onvruchtbaar geweest. Hierbij is ons in de eerste plaats gebleken, dat de invloed van de Ordonnances Ecclésiastiques verreweg het sterkst is geweest, ja, dat deze kerkenordening van Calvijn vrijwel zeker de eenigste schriftelijk aanwezige stofbron van de Artikelen van Wezel was. Directe invloed van à Lasco's Forma ac

---

[12]) Men vergelijke ook [VIII 2] : „Ac proinde neminem ad verbi ministerium admitti debere aequum est, nisi gui hanc disciplinae rationem tueri retinereque paratus fuerit." Het eenzijdig noemen van de predikanten is alleen te verklaren uit het feit, dat de Artikelen van Wezel voor predikanten bestemd zijn.

[13]) Haitjema „Calvijn en de oorsprongen van het Nederl. Geref. kerkrecht" in „Christendom en Historie", Uitgeversmij. Holland 1925, pag. 183—212.

Ratio en Micron's Ordinanciën is niet te constateeren. Wel waren ze den opstellers der Artikelen van Wezel bekend. En ze schrijven het in Micron's Ordinanciën vervatte liturgische formulier voor den doop, de daar aangegeven avondmaalsformule, en de erin aangeduide wijze van onderzoek vóór de geloofsbelijdenis, voor, door ernaar te verwijzen [14]).

Maar verder ontbreken directe ontleeningen. Het zeer weinige wat erop schijnt te wijzen, is uitstekend te verklaren uit de praktijk der vluchtelingen-gemeenten. Hiertoe zijn ook de genoemde regelingen terug te brengen. In de belangrijkste vluchtelingengemeenten heerschten kerkelijke gebruiken aan Micron's Ordinanciën ontleend [15]). Het is dus vanzelfsprekend dat er in de Artikelen van Wezel hier en daar Anklang aan deze Ordinanciën gevonden wordt. Ja, het is merkwaardig, dat dit niet sterker het geval is. We zullen straks, bij de bespreking van Calvijns invloed, meerdere malen kunnen constateeren, dat de Artikelen van Wezel tegen deze tot nu toe geldende regelen ingaan, om Calvijn te volgen.

De situatie is dan ook zoo, dat men op principieele punten Calvijn steeds volgt, bij praktische voorschriften dikwijls. Natuurlijk vordert de bijzondere ineenstrengeling van kerk en staat in Genève, dat men de Ordonnances Ecclesiastiques niet slaafs copieert. Bovendien zijn er praktische punten genoeg, die òf in de Ord. Eccl. niet aangeroerd worden òf in Nederland niet zouden passen. In deze gevallen wijst de praktijk der vluchtelingengemeenten den Wezelsche vaderen verder den weg, en slechts in dien zin is er van invloed van à Lasco-Micron te spreken.

Na deze ter oriënteering noodige vooropstelling van de conclusie komen we thans tot een weergeven van het onderzoek naar de antecedenten van de Artikelen van Wezel

---

14) cf. VI 2, 9, 10, 13.

15) Zie hiervoor Dr A. A. van Schelven „de Nederduitsche Vluchtelingenkerken der XVIe eeuw in Engeland en Duitschland", 's Gravenhage 1909 passim.

zelve. Een uitgave van deze Artikelen met randnoten, die op oorsprong en analogie wezen, zou eigenlijk alleen afdoende zijn. Maar terwille van de ruimte zullen we ons ertoe beperken, in een doorloopend resumé de invloeden aan te duiden en slechts op zeer gewichtige punten citaten ter vergelijking naast elkaar te stellen.

Evenals de Ord. Eccl. beginnen de Art. v. W. met erop te wijzen, dat wettige roeping van de dienaren des Woords noodzakelijk is [II 1]. Na vervolgens onzuivere invloeden afgewezen te hebben [II 2], gaan ze er toe over, de wijze dier wettige roeping aan te geven [II 3, 4, 5]. Er worden in dit artikel vier verschillende wijzen vermeld, die respectievelijk als ideaal tweede rangs-ideaal, toevlucht en noodgeval worden gewaardeerd. Het ideaal van Wezel is geheel in overeenstemming met de Geneefsche praktijk : „optandum sane fuerit, ut pius magistratus maturo Seniorum iudicio ac prudenti delectui mutuam praebere velit operam. Ea enim ratione tuto possit plebis omne arbitrium in eorum coniuncta authoritate acquiescere". vgl. Ord. Eccl. : „......les Ministres eslisent primierement celui qu' on devra mettre en l' office, l' ayant faict assavoir a nostre petit Conseil : apres, qu' on l' y presente : et s' il est trouvé digne, qu' il y soit receu et accepté : lui donnant tesmoignage pour le produire finalement au peuple en la predication, afin qu' il soit receu par consentiment commun de la compagnie des fidèles."

Hun tweederangs-ideaal vinden we terug in de praktijk der Fransche kerken : keuze door de ministri en seniores van meerdere kerken, welke tezamen in kerkverband vereenigd zijn [16]).

[16]) *Men vergelijke de passage* „....distributis classibus, Synodus censuerit plurium ecclesiarum ministros ac Seniores ad unius electionem explorationemque debere convenire. Id enim si fiat, non magnopere videntur plebis suffragia debere desiderari, cum Seniorum impotentiam (si quae fortasse, quod Deus avertat, irrepsisset) frenare possit plurium ecclesiarum authoritas." *met Disc. eccl. art. 7* [Aymon a. w. I pag. 2] : „un ministre ne doit être maintenant élû par un seul Ministre avec son Consistoire, mais par deux ou trois Ministres et leurs Consistoires, ou par le Synode Provincial, ou par un Colloque...."

Noch het eerste, noch het tweede ideaal was echter voorloopig voor Nederland te verwerkelijken. Daarom sloten de Wezelsche vaderen zich aan bij de praktijk in de vluchtelingengemeenten. Ze kozen echter niet de zeer democratische vorm van à Lasco-Micron, maar een vorm, welke zeer groote overeenkomst vertoont met de praktijk van de Waalsche vluchtelingen: het volk kiest uit door het presbyterium opgestelde dubbeltallen [17]). [II 4]

Voor het noodgeval, dat senioren en volk tezamen nog niet geschikt zouden zijn om zelfstandig een roeping uit te brengen, raden de Art. v. W. nog aan, van de hulp en de authoriteit van een naburige, aanzienlijke kerk gebruik te maken [II 5].

De calvinistisch-aristocratische geest, die uit deze artikelen spreekt is wel zeer treffend. We zullen ook in het vervolg nog ruimschoots gelegenheid hebben om te zien dat men wel voor tyrannie in de kerk bang is als voor vuur, maar een gezonde aristocratie in de geest van Calvijn noodzakelijk acht. Democratie, waartoe à Lasco eenigszins neigt, is aan de Art. v. W., evengoed als aan de latere Nederlandsche Kerkenordeningen, die z.g. in het Fransche aristocratische spoor geraakt zijn, vreemd.

Het volgende artikel [II. 6] schrijft evenals Calvijn in zijn Institutie, en ook à Lasco-Micron, we kunnen dus wel zeggen, in overeenstemming met het algemeene gebruik in de kerken der Zwitsersche reformatie, een vast- en bededag bij de verkiezing voor. Het is een voorschrift aan de Schrift ontleend (cf. Hand. 13 : 1—3). Dat het examen der aanstaande ministri over leer en leven moet gaan [II. 7] wordt ook in de Ord. eccl. betoogd. Het examen over de leer, zooals de Art. v. W. dit uiteenzetten [II. 8], loopt geheel analoog met het desbetreffend voorschrift in de Ord. eccl., behalve dat men — voor de verwarde toestanden in Neder-

[17]) cf. de „Kerkenordening" van Valerandus Polanus in Frankfort am Main, weergegeven door Richter, Evangel. Kirchenordnungen II pag. 159.

land alleszins begrijpelijk — in de Art. v. W. een voorafgaand getuigenis van de kerk of school of stad waar de candidaat tot nu toe verblijf gehouden heeft, gewenscht acht. Maar overigens : men vordert overeenstemming met de confessie [confessio Belgica en Catechismus [18]] evenals Calvijn (catechismus genevensis). Men wenscht een onderzoek naar de kennis der voornaamste leerstukken door ondervraging, evenals Calvijn. En men wil een examen in de geschiktheid om de Bijbel voor het volk uit te leggen, alweer in overeenstemming met Calvijn.

Het voorschrift over het onderzoek naar het leven [II. 9] hang weer samen met de bijzondere Nederlandsche omstandigheden.

De twee volgende artikelen [II. 10, 11] zijn zonder analogie in de Ord. eccl., ook al vanwege de geheel verschillende situatie. Zelfs de handoplegging, in Wezel vrij gelaten, door Calvijn in zijn Institutie gewenscht geacht, wordt in de Ord. eccl om praktische redenen weggelaten. Wel vinden we een zekere overeenkomst van deze artikelen met een besluit van de Fransche Synode van Verteuil 1567 [19]), maar deze analogie behoeft nog geen afhankelijkheid te zijn, vooral omdat de Anklang aan de Fransche kerkorde en synodebesluiten toch in 't algemeen niet erg groot is.

Het naaste artikel [II. 12], dat een ambtsgelofte voorschrijft, is weer direct afhankelijk van de ambtseed, die de Geneefsche predikanten naar de Ord. eccl. voor hun magistraat hadden af te leggen. Uitteraard is het laatste deel van die ambtseed, dat over trouw aan en bevordering van het gezag van die magistraat handelt in de Art. v. W. niet te vinden. Maar, hoewel de woorden niet slaafs gevolgd worden, is het eerste stuk zakelijk zoo zuiver in de te Wezel voorgeschreven ambtsgelofte weer te vinden, dat het niet wel

18) Men noemt hier geen bepaalde catechismus, maar in 't algemeen de „Catechesis" blijkbaar — cf. III 2 — om zoowel de Heidelbergsche als de Geneefsche hieronder te kunnen laten verstaan.

19) cf. Aymon, a. w. I pag. 73 art. 4.

denkbaar is, dat ze zonder het voorbeeld van de Ord. eccl. gevormd is [20]).

Dit zelfde geldt van de Wezelsche beschrijving van het ambt der Ministri [II. 13] [21]).

Voorts, evenals Calvijn kent Wezel een apart Doctorenambt, waarover echter in de hier geboden handleiding uitteraard niet verder wordt uitgeweid. [II. 14, 15]

---

[20]) *II 12:* „Nec tamen antequam illi ipsi, à quo manus imponendae sint, coram universa ecclesia sancte sese obstrinxerit Dei dumtaxat gloriae propagandae, eiusque verbo syncere administrando, ecclesiaeque aedificandae daturum operam: neque ad suas privatas cupiditates spiritus sancti oracula esse detorturum, neque à veritate, vel gratia vel pretio, vel metu ne tantillum declinaturum, ac simul religiosè observaturum receptas ecclesiae constitutiones, quaecunque ad ordinem et tranquillitatem ecclesiarum spectant, ac denique officio pro virili functurum in exhortando, increpando, consolandoque, ac docendo, ubicunque opus fuerit omni gratia ac personarum respectu procul excluso."

Ord. eccl.: „je promets et jure qu'au ministere auquel je suis appelé, je servirai fidelement à Dieu, portant purement sa parole pour edifier ceste Eglise à laquelle il m'a obligé: et que je ne m'abuseray point de sa doctrine pour servir a mes affections charnelles, ne pour complaire à homme vivant, mais que j'en useray en saine concience pour servir à sa gloire, et à l'utilité de son peuple auquel je suis detteur.

Je promets et jure aussi de garder les ordonnances Ecclesiastiques, ainsi qu'elles ont esté passees par le petit, grand et general conseil de ceste Cité: et en ce qu' il m' est la' donné de charge d' admonester ceux qui auront failli, m' en acquiter lealement, sans donner lieu à haine, faveur, vengeance ou autre cupidité charnelle, et en general de faire ce qui appartient à un bon et fidèle ministre."

[21]) *II 13:* „Ministrorum enim, quos et Pastores et Episcopos, nonnumquam etiam Seniores seu presbyteros vocat Scriptura, munus potissimum versari in verbo Dei annunciando, ac rité secando, et ad doctrinam, exhortationem, consolationem, increpationemque, prout res fert, tum publicé tum privatim accommodando, atque in administrandis Sacramentis ac disciplina observanda, est extra controversia."

Ord. eccl.: „Quant est des Pasteurs, que l' Escriture nomme aussi aucunesfois Surveillans, Anciens et Ministres: leur office est d' annoncer la parole de Dieu pour endoctriner, admonester, exhorter et reprendre tant en public qu' en particulier, administrer les Sacramens, et faire les corrections fraternelles alavec les Anciens ou Commis."

Wel spreken de Art. v. W. uitvoerig over een populair doctorenambt, dat der „profeten". [II. 16—19]

Oppervlakkig gezien, zou men hier wel allerminst invloed van Calvijn verwachten. Calvijn zegt uitdrukkelijk in zijn Institutie, dat het nieuwtestamentisch profetenambt buitengewoon was en dat er nu geen profeten meer zijn. We moeten dan ook den oorsprong der Wezelsche gedachte bij Zwingli en zijn navolgers — zoo ook à Lasco — zoeken, die op bepaalde wijze de nieuwtestamentische profetie, zooals zij zich die tegenover de enthousiaste anabaptisten als „verklaring der Godsopenbaring" dachten, weer in de gemeente wilden invoeren. Hun schriftbewijs heeft ook de Wezelsche vaderen overtuigd. Echter, hoewel ze in tegenstelling met Calvijn over profeten en profetie spreken, ontleenen ze de inrichting van die „profetie" niet aan Zwingli of à Lasco, maar — waarschijnlijk over Valerandus Polanus en de Waalsche vluchtelingen te Londen — aan Calvijn.

Volgens de Ord. eccl. [22]) kende men in Genève wekelijksche bijeenkomsten der gemeente, waarbij zooveel mogelijk alle predikanten uit de stad en haar onderhoorige plaatsen aanwezig hadden te zijn, en waarin dezen bij toerbeurt een bijbellezing — volgens „lectio continua" — moesten houden.

Na afloop kwamen de predikanten apart samen om het gesprokene onder de toets der critiek te laten doorgaan.

Calvijn bedoelde met deze instelling de onderlinge censuur der predikanten. Maar de Waalsche vluchtelingen te Londen brachten deze geregelde gewoonte van Genève over op hun „profetie". De voordracht voor het volk werd nu hoofdzaak, de onderlinge critiek werd bijzaak (of bleef achterwege). En wat bij Calvijn wel nooit voorkwam, dat ook ouderlingen en diakenen en flinke gemeenteleden op hun beurt deze eenvoudige schriftverklaring voor het volk ten gehoore brachten,

---

[22]) Niet zonder belang is dat de Ord. eccl. onmiddellijk na het zoowel daar als in de Art. v. W. voorafgaande onderwerp over dit thema handelen.

werd nu vaste instelling. M. a. w. de zaak bleef, gedemocratiseerd, bestaan, de naam veranderde en het accent wijzigde zich [23]).

Deze „profetie" nu willen de Art. v. W. handhaven. à Lasco's wetenschappelijke profetie — analoog met die van Zwingli — welke in den dienst der opleiding stond, „kennen de Wezelsche vaderen niet anders dan als synoniem met de propositiën der studenten op de „Collegia", welke ze voor de toekomst begeeren [24]). De gewone profetie welke zij kennen, heeft in directen zin, zoomin als bij Calvijn, iets met de opleiding te maken. Maar in deze profetie keeren ze zich bovendien uitdrukkelijk tegen à Lasco's populaire profetie, die als uitvloeisel van de wetenschappelijke profetie hierin bestond, dat af en toe de gehouden preeken, in tegenwoordigheid en met een zekere actieve deelname van het volk, werden becritiseerd. De Art. v. W. uiten hiertegen principieele en praktische bezwaren. [II. 18]

Voorts blijft te Wezel de onderlinge critiek op de nieuwelingen en een classicale critiek op alle „profeten" — analoog met Calvijns instelling — gehandhaafd. [II. 19]

De regel, dat profeten en doctoren met het consistorium hebben mede te oordeelen over controversen inzake leer en ceremoniën [II. 20], is een natuurlijk uitvloeisel uit de instelling van het profetenambt.

Het volgende artikel [II. 21] is daarom belangwekkend, wijl het, zonder zakelijk aan Calvijns regeling gelijk te zijn — wat door de bijzondere situatie van Genève onmogelijk is — toch geheel parallel loopt met de passage, die in de Ord. eccl. onmiddellijk op het thema der onderlinge predikantencensuur volgt. Zoowel in Genève als in Wezel wordt een aristocratische methode tot bijlegging van leergeschillen voor-

---

23) cf. Micron, Christ. Ordin. 1554 pag. 73.

24) [I 1] : „ei rei linguarum disciplinarumque cognitionem, ac explicandarum Scriptuarum assiduas exercitationes (quae propositiones sive prophetias vocant) maxime conducero nemo ambigit."

geschreven [25]).

De rest van Cap. II wordt gevormd door homiletische [II. 22—25], liturgische en praktische aanwijzingen [II. 26—34], welke vrijwel zonder analogie in gedrukte kerkenordeningen zijn. Zijn de eerstgenoemde homiletische aanwijzingen zeer op hun plaats in een handleiding voor predikanten, zooals de Art. v. W. willen zijn, en als zoodanig uniek, de liturgische en praktische aanwijzingen welke verder volgen zullen hun oorsprong wel aan de praktijk van verschillende vluchtelingengemeenten en ook wel van Genève, te danken hebben.

Zoo zullen de private proposities,, in II. 26 voorgeslagen, wel ontleend zijn aan de praktische predikantenopleiding in vluchtelingengemeenten als Emden [26]). De publieke confessio peccatorum welke de Art. v. W. wenschen [II. 27] werd ook in Genève gevonden, zelfs wordt er naar het Geneefsche formuliergebed verwezen.

Ook de artikelen over het zg. lange gebed na de predikatie, over de lectoren en hun dienst, over het kerkgezang en over psalmborden in de kerk zullen wel alle uit de praktijk gegrepen zijn.

Cap. III, de Catechismo, biedt uitteraard ook weinig analogie met bestaande kerkenordeningen. Evenals we dit in

---

25) *Men vergelijke II 21.*

[„Ad eosdem etiam, vel certé ubi eorum non erit potestas, ad Ministrum vel ad Seniores consemus esse referenda dubia singulorum in ecclesia fidelium, si quae occurent. Et si ii negueant satisfacero, scripto comprehendantur, atque ad Ministrum, vel si ne ille quidem satisfacere poterit, ad Classis conventum deferantur. Plebis autem aures variis quaestionibus exagitandas turbandasque, neque publice privatim consemus."]

met Ord. eccl.:

„s'il y sortoit quelque different de la doctrine, que les Ministres en traittent ensemble pour discuter la matiere. Apres (si mestier estoit) qu' ils appelent les Anciens et commis par la Seigneurie pour aider à appaiser la contention. Finalement s'ils ne pourvoyent venir à concorde amiable pour l' obstination de l' une des parties, que la cause soit deferee au Magistrat pour y mettre ordre."

26) cf. van Schelven, a. w. pag. 122.

Cap. II gezien hebben inzake homiletische wenken, worden hier catechetische wenken gegeven, die in een kerkorde eigenlijk niet thuis zijn. [III. 3)]. Verder wordt de principieele band met den dienst des Woords aangegeven [III. 1], de Heidelbergsche Catechismus in de Nederduitsche en de Geneefsche Catechismus in de Waalsche kerken voorloopig voorgeschreven [III. 2], de ouders op hun plicht, hun kinderen ter catechisatie te zenden gewezen, en nalatigheid met censuur bedreigd [III. 4], in overeenstemming met de desbetreffende passage in de Ord. eccl.

Het volgende hoofdstuk is weer veel interessanter en leerzamer, wat betreft de vraag naar invloeden van buiten. In 't algemeen kan reeds aanstonds gezegd worden, dat het werk der ouderlingen, zooals dat in de Art. v. W. omschreven wordt, door de geheel andere verhoudingen en omstandigheden, veel uitgebreider is dan dat van de „Anciens ou Commis" in Genève en zich veel meer aansluit bij de algemeene vluchtelingenpraktijk, dus ook bij à Lasco-Micron. Maar hoewel dit waar is, is de formeele aansluiting bij Calvijn des te verrassender. Reeds aanstonds het eerste artikel [IV. 1] volgt Calvijns afleiding van het ouderlingenambt. à Lasco kende maar één ambt van ouderling, dat hij onderscheidde in dat van leer- en regeer-ouderlingen. Calvijn daarentegen acht de nieuwtestamentische presbyteri ident met de dienaren des woords, en leidt het reformatorische ouderlingenambt af uit slechts twee teksten, n.l. Rom. 12 vs 8 en 1 Cor. 12 vs 28 [27]). Ditzelfde nu doen de Wezelsche vaderen als ze zeggen:

„Sequitur ordo Seniorum sive presbyterorum qui a Paulo (op de kant staat hier aangeteekend: 1 Cor. 12 : 28. Rom. 12 : 8) kuberneesioon i. e. gubernatorum vel proïstamenoon i. e. eorum qui praesunt, nomine censentur: eoque Senatum ecclesiasticum sive Consistorium una cum Ministris constituunt" [28]).

---

[27]) Inst. IV 2, 8.
[28]) cf. [II 13].

Het volgende artikel [IV. 2] biedt een uitvoerige uiteenzetting over het werk van de ouderlingen. Het herderlijk werk, dat bij Calvijns „Anciens" op de achtergrond treedt, vindt er ook zijn uitdrukking. Bovendien is de regeermacht veel breeder omschreven dan in de Ord. eccl., hoewel niet alle Anklang ontbreekt. Het daar apart genoemd toezicht op het catechisatiebezoek, wordt ook hier afzonderlijk genoemd. Het geregelde jaarlijksche huisbezoek daar voorgeschreven, is hier geïntensiveerd. De indeeling in parochies, evenals de wekelijksche vergadering van het consistorium wordt door de Art. v. W. [IV. 3, 4] van Genève overgenomen.

De breedere teekening van hun werkkring en het afzonderlijk noemen van de ouderlingen, waar Calvijn ze slechts als helpers van de Ministri vermeldt, vindt zijn volkomen toereikende verklaring in de andere omstandigheden, zooals ze straks in de jonge Nederlandsche kerken in nog sterkere mate als in de Vluchtelingengemeenten, zouden gevonden worden. Geen doelbewuste afwijking van Calvijn [vgl. IV 1], maar met het oog op de schaarschte der predikanten noodzakelijke uitbreiding van hun werkkring heeft de „Wezelsche" ouderlingen gemaakt tot wat ze zijn.

De verkiezing der ouderlingen wordt vervolgens [IV. 5] in overeenstemming met Calvijns Institutie, maar in tegenstelling met de noodgedwongen magistraatskeuze in Genève, op dezelfde wijze ingericht als die van de dienaren des Woords. Alleen behoeven er bij de confirmatie geen predikanten van elders aanwezig te zijn en is ook het onderzoek anders. De Paulinische eischen, in het volgende artikel [IV. 6] opgenoemd, zijn vooral in een constitueeringsleidraad op hun plaats.

Dan volgt de ambtsgelofte, weer evenals die der predikanten, voorzoover de omstandigheden dit toelaten aan de ambtseed, zooals ze in de Ord. eccl. voorgeschreven is, ontleend. Alleen, de woordelijke overeenkomst is hier nog sterker. Als autoriteit, waarheen ze zich in bijzondere gevallen hebben te wenden treedt de classicale vergadering in de plaats van

de magistraat. Merkwaardig is nog de toegevoegde passage over het „niet zullen trachten te heerschen" en het „niet op eigen houtje nieuwe wetten maken", wat tegenover de noodzakelijke uitbreiding der bevoegdheid van de ouderlingen van de wijsheid der opstellers van de Art. v. W. getuigt[29]).

Het volgende artikel [IV. 8] breidt de bevoegdheid der ouderlingen nog eens met zoovele woorden tot het ziekenbezoek uit. Direct daarop volgen echter weer wijze machtsbeperkingen [IV. 9, 10, 11] : geen heerschappij, geen wetten, geen eigenmachig bijeenroepen van de kerkeraad, enz.

In het op een na laatste artikel van dit hoofdstuk [IV. 12] wordt nog, analoog met verschillende bepalingen der Fran-

---

[29]) We stellen hier weer de Art. v. W. en de Ord. eccl. naast elkaar :

[*IV 7*] : „Electi spondebunt.... sese pro suo officio impugnaturos omnem idololatriam, blasphemiam, haereses, luxum, coeteraque omnia quae cum Dei gloria ecclesiaque reformatione manifesté pugnant : moniturosque diligenter ac fideliter eos qui curae suae commissi erunt, pro quavis rerum occasione et oportunitate. Et si quae digna videbuntur ad Consistorium relaturos, suoque officio functuros quàm fidelissimé : nulla vel gratia vel pretio inductos iri, sed solius ecclesiae nominisque divini habituros rationem. Neque ullum imperium dominandique licentiam usurpaturos, sive erga Ministros sive erga ecclesiam, neque ullas novas leges pro suo arbitrio introducturos, sed staturos constitutionibus ecclesiasticis ac Synodalibus. Et si quid novi exortum fuerit quod accuratiore disquisitione indigeat, ad Classis seu provincialis paroeciae conventum relaturos : ut ibi quod ex re ecclesarum erit communibus suffragiis statuatur."

Ord. eccl. : „Je jure et promets, suivant la charge qui m'est donnee, d' empescher toutes les idolatries, blasphemes, dissolutions et autres choses contrevenantes à l' honneur de Dieu et à la reformation de l' Evangile, et d' admonester ceux qu' il appartiendra, selon que l' occasion m' en sera donnee.

Item, quand je sauray chose digne d' estre rapportee au Consistoire, d' en faire mon devoir fidelement, sans haine ni faveur, mais seulement afin que la ville soit maintenue en bon ordre et dans la crainte de Dieu.

Item, quant a tout ce qui sera de l' office, de m' en acquiter en bonne conscience : et d' observer les ordonnances qui sont passees sur cela par le petit, grand et general Conseil de Geneve."

sche Disc. eccl., zonder daarvan afhankelijk te zijn, de algemeene regel voor ambtsdragers gegeven, dat ze zich aan kerkelijke opdrachten, welke hun communi consensu gegeven worden, hebben te onderwerpen. Tenslotte volgt nog als eigen ordemaatregel van groot belang, een voorschrift omtrent het bijhouden der acta van het consistorium, en omtrent de (maandel.) verantwoording van de diakenen aan den kerkeraad.

Het hoofdstuk „De Diaconis" begint met een principieelschriftuurlijk artikel over het wezen van den dienst der diakenen [V. 1], schrijft vervolgens, in overeenstemming met Calvijns principe een soortgelijke verkiezing als bij de ouderlingen voor en wijst evenals de Ord. eccl. op de paulinische vereischten [V. 2].

Dat ze de gegoeden hebben op te wekken om te geven [V. 3] en dat hun getal in elke gemeente naar omstandigheden vastgesteld moet worden [V. 4] zijn minder gewichtige regelen, die voor zichzelve spreken.

Het volgende artikel [V. 5, 6] deelt de diakenen typisch calvinistisch — zoowel volgens diens Institutie als naar de Ord. eccl. — in twee groepen in : de eerste groep heeft de algemeene stoffelijke armenzorg te behartigen, de tweede is met de persoonlijke, vooral geestelijke verzorging van armen en zieken belast. Dat de Art. v. W. deze indeeling vooral voor groote steden gewenscht achten, is louter een praktische wenk. Op kleine plaatsen met slechts enkele diakenen zou zoo'n indeeling immers ondoenlijk zijn [30]).

---

30) [V 5, 6] : „Atqui in maioribus Civitatibus Diaconorum duo genera institui non erit alienum, quorum alii eleemosynis colligendis distribuendisque operam dabunt, et simul pauperibus bona legata si quae fuerit ea curae habebunt, ut rité ab haeredibus erogentur, et legatariis fideliter distribuantur. Alii potissimum aegrorum, sauciorum, captivorumque curam gerent : quos erit necesse praeter fidelitatem atque industriam etiam dono consolationis et verbi cognitione non vulgari esse praeditos ; Et sedulo a Senioribus inquirere num qui sint in paroeciis aegri atque infirmi qui consolatione sustentioneve indigeant."

Interessant is het artikel over ziekenbezoek [V. 7]. Schrijft het desbetreffende artikel in de Ord. eccl. voor, dat iedere zieke spoedig en op een geschikte tijd aan de predikant heeft kennis te geven van zijn ziekte, „afin de ne les distraire de leur office au quel ils servent en commun en l' Eglise", de Art. v. W. vragen ook die kennisgeving door de diakenen of de ouderlingen, en voegen erbij, dat de predikant het ziekenbezoek aan de ouderlingen of diakenen weer kan opdragen, „ubi ei per alia publica et maioris momenti negocia minus erit integrum". Hoewel de Art. v. W. zoo — mede door den nood — meer speelruimte voor het werk der ouderlingen en diakenen laten dan Calvijn, is duidelijk, dat toch de Ord. eccl. ook dit artikel beinvloed hebben.

Dat de diakenen — de eerste soort — ook den vreemdelingen gastvrijheid hebben te bewijzen [V. 8, 9], is ongetwijfeld door de invloed der Ord. eccl. in de Art. v. W. opgenomen. Ook Calvijn schrijft de vreemdelingenzorg aan de eerste groep der diakenen — de procureurs — toe.

Vrouwelijke diakenen (van de tweede soort) zijn uniek in de Art. v. W. [V. 10], maar het is merkwaardig, dat juist weer Calvijn in zijn Institutie op die apostolische instelling wijst.

Het artikel over weduwen- en weezenzorg [V. 11], combineert schriftuurlijke regelen.

Er volgen maatregelen samenhangend met een zelfstandige voorziening in de geldelijke behoeften der kerk [V. 12—16], zonder analogie in eenige bekende kerkenordening, hoogst-

Ord. eccl.: „Il y en a eu tousjours deux espèces en l' Eglise ancienne: Les uns sont esté deputez à recevoir, dispenser et conserver les biens de poures, tant aumosnes quotidiennes, que posessions, rentes et pensions: les autres, pour penser et soigner les malades et administrer la pitance des poures. A quoy c' est bien raison que toutes villes Christiennes se conforment...."

[Inst. IV 3, 9: „.... duo erunt genera diaconorum: quorum alteri in rebus pauperum administrandis, alteri in pauperibus ipsus curandis ecclesiae servient...."]

waarschijnlijk mee bepaald door de praktijk der vluchtelingengemeenten.

Voorts volgt het artikel waarin periodieke aftreding van ouderlingen en diakenen ten hunnen beste betoogd wordt [V. 17]. De omvattende werkzaamheden, die ze boven hun dagelijksche arbeid te verrichten hebben, vorderen dit.

Tenslotte biedt dit hoofdstuk nog, met analogie in art. 18 en 26 van de Fransche Disc. eccl., een algemeene regel tegen onwettig verlaten van en ontslaan uit den dienst van eenig ambtsdrager [V. 18, 19].

Dan volgen twee hoofdstukken, over de Sacramenten en over het huwelijk, die wat betreft analogieën en vast te stellen invloeden zeer onvruchtbaar zijn. Klaarblijkelijk hebben de Wezelsche vaderen zich hierin geheel door de praktijk in de vluchtelingengemeenten laten leiden. Hierop wijzen de reeds genoemde heenwijzingen naar Microns liturgie.

Vooral spreekt hier de heenwijzing naar de Londensche catechismi — die voor de catechisatie niet meer worden voorgeschreven (vgl. Cap. III !) — voor het belijdenis-onderzoek [VI. 10]. Afgedacht van deze heenwijzingen is echter een directe afhankelijkheid van à Lasco-Micron niet te constateeren. Zoodat de p r a k t ij k wel de eenige stofbron zal zijn. Trouwens dit gedeelte van de Art. v. W. is eigenlijk niet veel meer dan een aaneenrijging van praktische regelen, en uitteraard hadden de opstellers, die midden in de praktijk stonden hier aan schriftelijke stofbronnen weinig behoefte. Bovendien : de Ord. eccl. biedt geen liturgische en dergelijke regelen. Daarvan konden ze dus niet afhankelijk zijn. Indirect is de geheel vrije conceptie hier dus een bewijs te meer, dat de Ord. eccl. feitelijk alleen als schriftelijke stofbron hebben gediend.

Het laatste hoofdstuk, De Disciplina, is weer op verrassende wijze van Calvijns Ord. eccl. afhankelijk. Nadat de noodzakelijkheid der discipline in de lijn van Calvijns Institutie is aangewezen [VIII. 1, 2] en de bevoegdheid van het Consistorium, inclus profeten en doctoren, in dezen is be-

toogd [VIII. 3—6], volgt een beschrijving van de tuchtprocedure [VIII. 7—10], zakelijk *geheel* gelijk aan die in de Ord. eccl.

We stellen deze artikelen eens naast elkaar als een duidelijke illustratie van de v r ij e a f h a n k e l ij k h e i d s v e r h o u d i n g, die er tusschen de Art. v. W. en de Ord. eccl. gevonden wordt.

Art. v. W.	*Ord. eccl.*
[VIII. 7] Proinde si quis aliena dogmata et haereses clam palamve sparserit,	s' il y a quelcun qui dogmatise contre la doctrine receue,
eius nomen a Senioribus ad Consistorium referatur : eò vocatus moneatur,	qu' il soit appelé pour conferer avec luy :
et si se ecclesiae iudicio submiserit,	s' il se renge,
in gratiam recipiatur :	qu' on le recoive sans scandale ni diffame.
Sin autem iterum ac tertiò monitus animum pertinaciter obfirmarit,	S' il est opinastre, qu' on admoneste par quelque fois jusques à se qu' on verra qu' il sera mestier de plus grande severité :
à fidelium communione arceatur.	et lors qu' on luy interdise la Communion de la Cène, le faisant savoir au magistrat.
[VIII. 8] Eodemque modo si quis ecclesiae ordinem conventumque superbe fastidierit	Si quelcun est negligent de convenir avec l' Eglise, tellement qu' on appercoive un mespris notable de la communion des fideles : ou si quelcun se monstre estre contempteur de l' orde Ecclesiastique,
ac identidem monitus	qu' on l' admoneste : et s' il se rend obéissant, qu' on le reçoive amiablement.
minimè resipuerit,	Mais s' il persevere de mal

	en pis après l' avoir trois fois admonesté,
huic ecclesiae communio interdicatur	qu' on le separe de l' Eglise, et qu' on le denonce à la Seigneurie.
[VIII. 9] In morum autem censura correctioneque Christi institutio per omnia observetur,	Quant est de la vie d' un chacun, pour corriger les fautes qui y seront, il faudra proceder selon l' ordre que nostre Seigneur a commandé.
ut in criminibus occultis, et à publico scandalo remotis nemo ad ecclesiae iudicium trahatur	C' est, que des vices secrets, qu' on les reprenne secretement : et que nul n' amene son prochain devant l' Eglise pour l' accuser, de quelque faute, laquelle ne sera point notoire, ni scandaleuse,
nisi obstinato animo saepius repetitas monitiones fastidiosè reiecerit.	si non apres l' avoir trouvé rebelle.
	Au reste, que ceux qui se seront mocquez des admonitions particulieres de leur prochain
Delatus autem ad Consistorium seriò moneatur :	soyent admonestez de rechef par l' Eglise.
et nisi resipuerit	Et s' ils ne vouloyent venir aucunement à raison ; ni recognoistre leur faute, quand ils en seront conveincuz, qu'
tanquam putre membrun abscindatur.	on leur denonce qu' ils ayent à s' abstenir de la Cène, jusques à ce qu' ils revienent en meilleure disposition.
[VIII. 10] In publicis autem et cum aperto scandalo coniunctis criminibus Consistorii Senatusve ecclesiastici authoritas	Quant est des vices notoires et publics, que l' Eglise ne peut pas dissimuler :
primo quoque tempore interponatur,	si se sont fautes qui meritent seulement admonition, l' of-

	fice des Anciens commis sera, d' appeler ceux qui en seront coulpables, leur
monendo primum	faisant remonstrance amiable, afin qu' ils s' en corrigent.
et placidé in gratiam recipiendo si paruerit :	Et si l' on y voit amendement, ne les plus molester : mais s' ils perseverent à mal faire, qu' on les admoneste de rechef.
Sin minus excommunicatione feriendo.	Et si à la longue on n' y profite rien, leur denoncer comme à contempteurs de Dieu, qu' ils ayent à s' abstenir de la Cène jusques à ce qu' on voye en eux changement de vie.
In atrocibus porro flagitiis ac sceleribus,	Quant est des crimes qui ne meritent pas seulement remonstrances de paroles, mais correction avec chastiement : si quelcun y est tombé, selon l' exigence du cas
etiam si monitioni obtemperaverint, tamen a communione in certum aliquod tempus suspendantur, donec recipiscentiae specimen ac testimonium luculentum praebuerint.	il faudra denoncer qu' il s' abstienne pour quelque temps de la Cène, pour s' humilier devant Dieu et mieux cognoistre sa faute.

Het recht van beroep dat vervolgens wordt geponeerd [VIII. 11] is een natuurlijk uitvloeisel van het tot ideaal gestelde kerkverband en als zoodanig zonder analogie bij Calvijn. Maar aanstonds daarop is de afhankelijkheid weer te constateeren als er een bijzondere regeling voor de discipline over ambtsdragers, in 't bijzonder de dienaren des Woords wordt gegeven. Hetzelfde argument, waarmee de Art. v. W. deze bijzondere regeling verdedigen [VIII, 12*a*] vindt men

ook in de Ord. eccl.[31]). Evenals de Art. v. W. [VIII. 12*b*] onderscheiden ook de Ord. eccl. een groep openbare misdaden, die onmiddellijke afzetting zonder vorm van proces tengevolge hebben, van de andere vergrijpen[32]). De censura morum, die bij Calvijn volgens de Ord. eccl. om de drie maanden in de vergadering van het Ministerium plaats heeft, stellen de Art. v. W. in de classicale vergadering [VIII. 13]. En als dan de Art. v. W. de onduldbare en de duldbare vergrijpen der predikanten[33]) gaan opsommen [VIII. 14, 15] dan is die opsomming bijna letterlijk gelijk aan de opsommingen in de Ord. eccl. Alleen noemen de Art. v. W. nog in 't bijzonder heerschzucht en tyrannie, waarvoor uitteraard in de te constitueeren Nederlandsche kerken grooter gevaar was, dan in het Geneefsche gemeenebest.[34]).

De volgende artikelen [VIII. 16—18] welke de verschil-

---

[31]) *vgl. VIII 12a:* „atqui in Ministris ac Senioribus paulo aliam observari rationem aequum est: ne facile pateant calumniis."

met Ord. eccl.: „....qui sera aussi le moyen pour conserver le Ministere en reverence, et que la parole de Dieu ne soit par le mauvais bruit des Ministres en deshonneur ou mespris. Car comme on corrigera celui qui aura delinqué, aussi sera besoin de reprimer les calomnies et faux rapports qu' on pourroit faire injustement contre des innocens."

[32]) *vgl. VIII 12b:* „Nisi forte (quod avertat Deus) publico aliquo scelere ac flagitio sese contaminarint. Tum enim quàm primum non expectato Classis iudicio cum ignominia et dedecore ab officio movendos esse nemo dubitat."

met Ord. eccl.: „Quant est des crimes qu' on ne doit nullement porter, si ce sont crimes civils, c'est à dire qu'on doive punir par les lois: si quelqu'un des Ministres y tombe, que la Seigneurie y mette la main: et qu'outre la peine ordinaire dont elle a accoustumé de chastier les autres, elle le punisse, en le deposant de son office."

[33]) Zoo sterk is hier de afhankelijkheid, dat hoewel het verband in de Art. v. W. over Ministri èn Seniores spreekt, hier op voetspoor van Calvijn alleen over Ministri wordt gehandeld.

[34]) Uitvoerig heeft Prof. Haitjema (a. w.) juist over deze twee artikelen geschreven. Het bijzonder Nederlandsch karakter juist in de uitdrukkelijke castigatie van heerschzucht te zoeken, lijkt ons overdreven. Overigens verwijzen we voor de vergelijking van deze artikelen naar de genoemde studie van Prof. H.

lende behandeling der verschillende vergrijpen aanduiden, loopen ook parallel met de desbetreffende passage in de Ord. eccl. Zelfs in de te Wezel voorgeslagen driemaandelijksche classicale vergaderingen, (en halfjaarlijksche gezamenlijke vergaderingen van de classes eener provincie en jaarlijksche vergaderingen der provinciale synode van heel Nederland) [VIII. 19], is misschien een analogie van de Geneefsche driemaandelijksche predikanten-coetus te vinden. Evenals de in Wezel voorgeschreven wisseling van vergaderplaats — met visitatie-bedoeling — [VIII. 20] mee door de jaarlijksche visitatie in de Geneefsche parochies en onderhoorige dorpen — welker uiteenzetting in de Ord. eccl. direct op die der predikantentucht volgt — beinvloed is.

Zoo zijn we aan het eind van ons onderzoek gekomen. En onze vooropgeplaatste conclusie hebben we hiermede bewezen.

§ 4. *Primaire normen bij de samenstelling van de Artikelen van Wezel waren Schrift, (gezonde) traditie en situatie.*

We gaan nu nader spreken over de materieele factoren die bij de opstelling van de artikelen van Wezel een rol hebben gespeeld. Welke normen de samenstelling hebben beinvloed.

Uitteraard hebben we allereerst te vragen of de Artikelen zelve, in 't bijzonder het raamwerk hierover geen aanwijzingen geven. Inderdaad is dit het geval. Als in de inleiding uiteengezet is, dat de Artikelen van Wezel niet bedoelen adiaphora te regelen [I. 10], wordt het betoog aldus voortgezet :

[I. 11] : ,,Quae vero alterius sunt generis ut vel in Dei verbo vel in Apostolorum usu atque exemplo, vel in ecclesiarum perpetua, eaque gravibus ac necessariis rationibus subnixa consuetudine fundata sunt, in iis non temerè a communi ecclesiarum consensu ac inveterato usu recedatur. Ea autem

propemodum omnia sequentibus hisce capitibus quàm potuimus et absolutissimè et compendiosissimè complexi sumus."

Twee groote normen worden hier aangegeven: „Gods Woord en de apostolische praktijk" en „de wel gegronde klassiek-kerkelijke gewoonten", korter gezegd: Schrift en (gezonde) traditie.

Beide normen zijn zuiver reformatorisch. Het terug-naar-de-bron staat voorop. Maar geen verarmende repristinatie wordt bedoeld. Ook de historie levert belangrijke, door den tijd beproefde stof. De „zin" der geschiedenis wordt metterdaad beleden en alzoo het schriftuurlijk principe van het kerkrecht ontplooid. Op dit standpunt stond Calvijn, zoo goed als de andere reformatoren, al was hun geschiedbeschouwing niet op alle punten onberispelijk. Maar wie kan te midden van de kruitdamp het slagveld goed overzien?

Op hetzelfde standpunt staan de Wezelsche vaderen. Juist hun sterk steunen op Calvijn — zonder daarbij slaafs te volgen — is een bewijs, hoezeer zij ook van de noodzakelijkheid van de tweede norm doordrongen zijn. Ze kunnen gebruik maken van de bouwsteenen, die anderen — en vooral hun geestelijke vader — hebben bijeengegaard. En niet alleen in belangrijke hoofdzaken komt het gebruik van gezonde traditie uit, neen, ook bij kleine details wordt ze aangewend. Men neme een artikel als het volgende: „Matrimonio copulandorum nomina ternis diebus dominicis pro suggesto ad populum edi, et usus rerum et experientia quotidiana debere, testatur." [VII. 1] Duidelijk blijkt, dat dit zich aansluiten bij de historie, geen uiting is van mindere genialiteit maar doelbewust in praktijk brengen van een principe. Het reformatorisch beginsel verwerpt zoowel de revolutie als de repristinatie.

Dit wordt nog duidelijker als we letten op de derde primaire norm die bij de samenstelling der Art. v. W. een rol heeft gespeeld. Ook deze wordt uitdrukkelijk genoemd. Wordt in overeenstemming met de tweede norm in het voorwoord uitdrukkelijk verklaard, dat men „apud optimè refor-

matas ecclesias" te rade gegaan is, niettemin wordt in het slotwoord verzekerd: „qui his colligendis operam dederunt Ministri, nullo aliarum ecclesiarum praeiudicio id a se factum esse, sed tantum habuisse rationem temporis, locorum, personarum ac coeterarum circumstantiarum pro quibus quid ecclesiis Belgicis conducat vel non conducat summa cura ac diligentia (implorato prius divino auxilio) exquisiverunt." Hier wordt als derde primaire norm van samenstelling de situatie in de Nederlanden aangewezen. En daarmee bewijzen de opstellers der Art. v. W. zich als zelfstandige mannen met een eigen oordeel en een eigen bijzonder doel. Zij verstaan dat niet overal en ten allen tijde uniforme regelingen kunnen gegeven worden. Zij hebben, met aanvaarding van de waarde der traditie, toch het groote belang van het „hic et nunc"-principe gezien en zich steeds afgevraagd: welke bijzondere behoeften zullen de Nederlandsche Kerken hebben? Welke bijzondere regelingen moeten daartoe worden opgesteld, en welke modificatie's moet daartoe de uit schrift en historie voorhandene stof ondergaan? Als vrucht van deze norm vindt men in de Art. v. W. meerdere noodmaatregelen en voorloopige voorschriften (typisch voorbeeld hiervan is de regeling voor de verkiezing van ambtsdragers) het in verband daarmee veelvuldig aanwijzen van nog onbereikbare idealen (hoe dikwijls wordt niet naar de toekomstige classicale en synodale organisatie en de door classis en synode te nemen besluiten en beslissingen verwezen?) en verder vele voor de situatie in Nederland typische voorschriften. Men denke hier aan het tusschengeschoven stuk bij het onderzoek der aanstaande dienaren des Woords inzake de leer [35]), aan de uitgebreide werkkring van ouder-

[35]) [II 8a] „primum, ut requiratur testimonium sive ecclesiae sive Scholae aut etiam Civitatis, in qua ante hac vixit: ut certò constare possit an cuipiam haeresi addictus fuerit, an exoticis et curiosis quaestionibus speculationibusque otiosis plus aequo se oblectarit, an hereticorum libros studiosius quam par est legerit, hominumque fanaticorum et suis somniis indulgentium consuetudine multa usus fuerit."

lingen en diakenen, aan de bijzondere waarschuwingen tegen de heerschzucht van ambtsdragers en wat dies meer zij.

Meerdere malen loopen de normen van traditie en situatie natuurlijk ineen, vooral daar, waar men zich bij de praktijk der vluchtelingengemeenten aansluit. Uitteraard is de grens moeilijk te constateeren en zijn de Artikelen van Wezel niet in vakjes te verdeelen. Alle normen hebben tegelijk gewerkt, en over de verschillende artikelen is hun drievoudige toets gegaan. Het gaat er ons slechts om, aan te wijzen, dat alle drie reformatorisch-calvinistische [36]) normen niet alleen door de Wezelsche vaderen zijn genoemd, maar ook daadwerkelijk zijn toegepast. En hiervoor meenen we met het bovengezegde te kunnen volstaan.

§ 5. *Secundaire normen bij de conceptie der Artikelen van Wezel waren het beoogde karakter van* HANDLEIDING *en nader het karakter van handleiding* TER CONSTITUEERING *van de Geref. kerken in Nederland.*

We gaan nu over tot de bespreking van die normen van samenstelling welke niet direkt worden genoemd, ook niet aanstonds op den voorgrond treden, maar toch bij de bepaling van het karakter van de Art. v. W. een groote rol hebben gespeeld. Ja we kunnen zeggen, dat juist, omdat men zijn aandacht niet bij deze secundaire factoren bepaalde, langen tijd de Artikelen van Wezel geheel verkeerd beoordeeld zijn. De vermeende gematigde geest van Zwingli en à Lasco en van viri politici, welke men erin vond [37]), is goeddeels daaraan te danken.

Allereerst valt op, het veelvuldig aanvoeren van gronden en de adviseerende toon. Reeds het heele eerste inleidende

---

[36]) Wat is Calvijn — de man van principe — ook rijk aan aanpassing bij de situatie: in Geneve, bij zijn adviezen naar Polen (bisschoppelijke organisatie!), Engeland enz.

[37]) cf. b.v. Hooyer, Oude Kerkordeningen pag. 29 en 63.

hoofdstuk wil beredeneeren en door redeneering overtuigen. Het opnoemen van notorische onwettigheden bij de verkiezing van ambtsdragers in II. 2, dient om de regeling van II. 3, 4, 5 aannemelijk te maken. Heel de redeneering in II, 3, 4, 5 waarbij begonnen wordt bij het ideaal en geëindigd met een voorloopige noodmaatregel wil instemming uitlokken, zoodat ook de lezer zegt: dit is de beste oplossing der moeilijkheden. Om hun raad aan jonge kerken om de door hun begeerde predikanten in gevestigde kerken te laten onderzoeken, te verdedigen, merken de opstellers op: „ut earum incorrupto iudicio, et non suspectae examinationi, tutius possint incumbere" [II. 10]. Om de plaats van profeten en doctoren in de kerkeraad, bij behandeling van punten, welke betrekking hebben op leer en ceremoniën, te rechtvaardigen, wordt als grond toegevoegd: „cum spirituum ac doctrinarum probatio ad eos vel maxime pertineat". [II. 20] En zoo zouden we voort kunnen gaan met onze opsomming. Juist ook door de directe onderlinge samenhang waarin vele artikelen staan, wordt er veel beredeneerd en betoogd. Men leze slechts als voorbeeld Cap. VIII, 3—6, waar na een uiteenzetting over de bestanddeelen van de kerkelijke discipline, a minore ad majus de bevoegdheid van kerkeraad en doctoren en profeten wordt aangewezen [38]).

38) VIII, 3—6:

„Disciplinam censemus constare tum censura doctrinae sive religionis ac morum tum correctione legitima, tum etiam excommunicatione, in qua potissimum versatur potestas clavium à Domino ecclesiae data.

Religionis ac morum censuram quod ad singula ecclesiae membra attinet debere ad Senatum ecclesiasticum, Seniorum inquam conventum adhibitis Ministris Doctoribus ac Prophetis, si qui fuerint, spectare, est extra controversiam.

Ad quos enim cuiiusque rei cognitio pertinet eosdem à iudicio et censura excludi praeter omne ius et fas esse omnes vident. Quae propriè quidem doctrinae censura ad Ministros et Doctores, morum vero ad Seniores videtur pertinere. Sed debent procul dubio utrobique mutuas praestare operas.

Iam cui censura relinquitur apud eum correctionis arbitrium stare, est procul dubio rationi et aequitati consentaneum. Quare ad Consistorii iudicium hanc causam pertinere putamus esse quam convenientissimum."

Deze redeneerende opzet van de Art. v. W. geeft ze bovendien een warmeren toon. De opstellers willen niet decreteeren, maar overtuigen. Ze treden niet op als bondige wetgevers, maar als vaderlijke adviseurs. Dit komt bovendien nog uit in de vorm waarin de voorschriften zelve zijn gesteld. Statische uitdrukkingen zijn sterk in de minderheid. „Zoo is het", „zoo zal het", „zoo moet het" wordt niet dikwijls gehoord. „Het is noodzakelijk", „het is zeker" wordt alleen bij de uiteenzetting van principes gevonden, die reeds apriori de instemming van alle geestverwanten bezitten. Veel komt de conjunctivus adhortativus voor. Maar het meest opvallend is wel het gebruik van subiectieve uitdrukkingen als „censemus", „ducimus", „putamus", „videtur", „optandum fuerit", „erit commodum", „non erit alienum" e. d. Hierdoor wordt die adviseerende toon, die reeds in de betoogende opzet van het geheel uitkomt, ten zeerste versterkt.

Vragen we naar de oorzaak van dit eigenaardige, z.g. „milde", karakter, dan is er slechts één antwoord mogelijk. Het is geen uitvloeisel van de liberale geest der opstellers, zooals vroeger dikwijls werd beweerd, maar eenvoudig een gevolg van het karakter van „handleiding" dat de Art. v. W. bezitten (vgl. § 2). Wil een handleiding waarlijk „handleiding" zijn, waarlijk leiding geven, dan moet ze gronden geven, dan moet ze adviseeren en trachten te overtuigen. Anders verliest ze haar karakter van handleiding en wordt harde wet. En een wet, door menschen afgekondigd die geen wetgevende bevoegdheid hebben, is een caricatuur en stoot af, in plaats dat ze wint, ze vervreemdt, in plaats dat ze leiding geeft.

Zoo zien we dat de Wezelsche vaderen wijs zijn geweest. Zuivere Calvinisten, hebben ze aan hun collega's en toekomstige collega's een handleiding willen geven, en dit ook werkelijk gedaan. Zonder van het Calvinistische principe iets af te doen, hebben ze de vorm gekozen, die voor hun doel paste. En dat deze wijze tact later verkeerd is verstaan, is niet hun schuld, maar de schuld van onnadenkende historici.

Nog een andere, eveneens vaak onbegrepen factor heeft

de Art. v. W. beinvloed. We bedoelen het karakter van handleiding ter constitueering van de Gereformeerde Kerken in Nederland, dat eveneens de Art. v. W. beheerscht. Hieruit vloeit voort, dat de Wezelsche vaderen op vele punten in het kerkelijk leven wijzen, die eigenlijk in een kerkrechtelijk stuk niet thuis hooren en in latere synodale regelingen worden gemist. Aanwijzingen en voorschriften, die juist voor de constitueering van kerken, waarbij men met alles moet beginnen van hoog belang zijn, maar die meer in een verhandeling over ambtelijke werkzaamheden, dan in een kerkenordening passen. Hierin komen de Art. v. W. overeen met verschillende oude kerkenordeningen, die ook in den regel juist een gewichtige constitueerende rol speelden. Maar tegenover de latere Nederlandsche kerkenordeningen, welke veel meer uitsluitend kerkrechtelijk zijn en geconstitueerde kerken veronderstellen, heeft men dit constitueerende karakter van de Art. v. W. dikwijls uitgespeeld, met te zeggen, dat daar koele kerkpolitici en hier veelmeer warme kerkvaders aan het werk zijn geweest.

Deze redeneering is valsch. De Art. v. W. en de latere Nederlandsche kerkenordeningen staan niet op één lijn. Het doel was verschillend. In een handleiding ter constitueering van kerken waren homiletische aanwijzingen als in II, 22—23, catechetische opmerkingen als in III, 3, pastorale uitweidingen als in IV, 2, liturgische wenken als in II, 24, 32—34, VI, 17 op hun plaats, welke in een kerkrechtelijke regeling voor gevestigde kerken konden worden gemist. Juist het karakter van handleiding ter constitueering van de Gereformeerde kerken in Nederland heeft de Art. v. W. mede gemaakt tot wat ze zijn.

§ 6. *De Artikelen van Wezel hebben de wel gegronde pretentie van voorloopig bindend ethisch gezag. Hun aanduiding met het praedicaat „Concept-kerkenordening" zegt eenerzijds te veel, anderzijds te weinig.*

We hebben gezien dat de Artikelen van Wezel een met zorg en wijsheid samengestelde handleiding ter constitueer-

ring van de Gereformeerde kerken in Nederland zijn. Een handleiding welke in een dringende behoefte voorzag.

Echter, welk gezag heeft en pretendeert nu deze handleiding ?

We behoeven het bewijs niet meer te leveren, dat het Convent van Wezel geen Synode geweest is. Niet alleen ontbreekt hiervoor elke aanwijzing, maar ook het inleidende hoofdstuk betuigt duidelijk genoeg, dat men een Synode niet anders dan als voorloopig onbereikbaar ideaal kent. Ook eenig ander juridisch gezag, waarmee de handleiding officieel zou kunnen worden voorgeschreven, ontbreekt. En toch is deze handleiding veel meer dan een particulier werkstuk, waarmee de predikanten, ten dienste van wie ze werd geschreven, al of niet konden rekenen, naar ze wilden. In ieder geval hebben de opstellers de pretentie, dat hun handleiding voorloopig gebruikt moet worden „Haec subsequentia capita...... a Belgii ministris unanimi consensu et obsignentur et observentur". [„Haec ratio] pro se quisque in ea cui praefectus erit ecclesia (tantisper) sequatur......".

En deze pretentie is niet ongegrond. Het was een levensbelang voor de Gereformeerde kerken in Nederland dat er een algemeene, voorloopig bindende regeling kwam. En waar nu een regeling met iuridisch gezag onmogelijk te verkrijgen was, bracht men een regeling tot stand, welke een zoo groot mogelijk ethisch gezag vertegenwoordigde. De geestelijke vaders van het Convent brachten te Wezel een groot aantal voormannen bijeen uit alle gebieden, waar zich Nederlandsche vluchtelingen bevonden. Zeker niet buiten de vluchtelingen k e r k e n om, waarvan ze immers (bijna) allen ambtsdragers waren. Ja, het is o. i. waarschijnlijk, dat de zaak zich heeft toegedragen, zooveel mogelijk gelijk aan de regeling, welke ze in het inleidend hoofdstuk ontwerpen voor het geval, dat de omstandigheden het bijeenkomen van een Synode

zouden verhinderen [39]). Een zekere vorm van afvaardiging en individueele of groepsgewijze voorstudie der leden van het Convent is zeer wel aantenemen, ofschoon zekere aanwijzingen dienaangaande ons ontbreken.

Het ethisch gezag dat hun werk op deze wijze verkreeg, versterkten de Wezelsche vaderen nog zeer door zoo sterk bij Calvijn en verder bij de praktijk der Nederlandsche vluchtelingen te rade te gaan. Terwijl ook de wijze opzet der Art. v. W. dit ethisch gezag nog nader aandrong. We kunnen dus zeggen, dat de Wezelsche vaderen van de nood een deugd hebben gemaakt. Zou hun handleiding iets beduiden, dan moest ze gezag bezitten. Welnu, ze zijn er met de middelen die zij hadden in geslaagd, de Art. v. W. gezag te verleenen.

Wie zal tenslotte zuiver kunnen uitmaken, hoe sterk de werking van dat gezag is geweest ? Het zal wel nooit precies te berekenen zijn, in welke mate de handleiding ter constitueering van de Geref. kerken in Nederland, welke de Wezelsche vaderen hebben opgesteld, bij die constitueering norm is geweest. Maar zeker schrijven we haar niet te veel toe, indien we zeggen dat de straks volgende kerkenordeningen

---

39) De betreffende passage [I, 7] luidt:

„Sin autem eiusmodi Synodus vel rerum vel temporum difficultate iniri omnino non poterit, tum censemus ex praecipuis quibusque provinciarum ecclesiis praestantissimos viros fore eligendos, qui tum distribuendarum Classium tum Collegii instituendi, coeterorumque difficilium negociarum explicandorum, ac totius denique ecclesiae constituendae rationem quam optimam, primum quidem pro se singuli, aut si videbitur bini, aut terni quique perscribent: deinde vero in commune conferant, et certam aliquam ex omnibus formulam concipiant, quae singularum atque omnium ecclesiarum calculo vel approbetur, vel si quid erit correctione dignum, communi consensu corrigatur, ac in meliorem formam reducatur."

Het laatste gedeelte vanaf „quae singularum . . . ." kon ten tijde van het Convent van Wezel nog niet toegepast worden aangezien kerken op Nederlandschen bodem nog ontbraken. Ook het andere gold toen slechts mutatis mutandis.

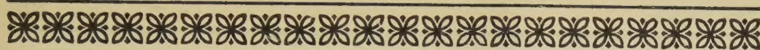
in Calvinistischen geest door haar zijn voorbereid en zonder haar niet te verklaren zijn.

Een concept-kerkenordening — zooals ze tegenwoordig meestal worden aangeduid — zijn de Art. v. W. niet geweest. Waren ze dat, dan zou hun waarde niet verder reiken, dan die van een voorstudie, welke bij het eigenlijke werk slechts zeer ten deele is gevolgd. Dan zou de gedachte, dat de latere kerkenordeningen eens anderen geestes, tenminste van anderen oorsprong zijn, toch nog zijn recht hebben [40]).

De Art. v. W. zijn geen Concept-kerkenordening. Deze benaming sticht verwarring en doet hun karakter niet zuiver uitkomen. Ze zegt eenerzijds te veel omdat het niet de bedoeling van de opstellers geweest om een v a s t e regeling te ontwerpen. Dit laten ze doelbewust voor later open. Anderzijds zegt deze benaming echter veel te weinig. De Art. v. W. hebben een zelfstandig doel, een eigen karakter, en een werkingsterrein omvangrijker dan dat van de latere kerkrechtelijke regelingen. Ze zijn naar de gelegenheid der tijden en omstandigheden te beoordeelen. Slechts v o o r z o o v e r hun sfeer met die van de latere synodale regelingen overeenkomt, zijn ze i n d i r e c t een Concept-kerkenordening te noemen. En zoo gezien, hebben ze ook waarlijk het Concept voor die latere kerkenordeningen geleverd.

---

[40]) Zoo denkt nog Haitjema (a. w. pag. 211) dat de specifiek Nederlandsche geest van de Art. v. W. door den Franschen geest van de latere synodale regelingen overvleugeld is.

KRONIEK.

Rapport uitbreiding „eenige gezangen". — Spreekkoren voor de 12 Artikelen?

November heeft ons, wel niet een vol jaar voor de Synode van Middelburg, maar dan toch nog tijdig genoeg ter bestudeering het Rapport gebracht over de Uitbreiding van den bundel van eenige gezangen achter het kerkboek.

We willen hopen, dat dit het laatste is. Een raad aan de kerken te geven voegt mij als Kroniekschrijver niet. Maar wanneer mij dit toegestaan werd, zou ik zeggen: „Broeders en Zusters, noodzaakt de Synode door uw scherpe critiek op keuze en inhoud van dezen uiterst soberen liederenbundel nu eens niet, nog andermaal deputaten voor het ontwerpen van kerkgezangen te benoemen, want het raakt hoog tijd, dat er een eind aan onze probeersels komt. Vroegere Synodes hebben uitgemaakt, dat de Gezangen zullen uitgebreid worden: we moeten nu ook de gevolgen aandurven en den schijn ontgaan als wilden we door voortdurende afwijzing der Proeven dit besluit onuitgevoerd laten.

Men kan de vraag stellen: Is deze laatste proeve zooveel beter gelukt, dan die welke we in 1922 van „den kring der belangstellenden in de verrijking van ons kerkgezang" ontvingen?

De keuze zal bij vergelijking hier en daar ten gunste van die van 1922 uitvallen:

Het 1e couplet van „O hoofd, bedekt met wonden" eindigt schooner in den regel: „Van uw verzoenend bloed" dan in dien van de jongste proeve: „'k Breng zegenend U mijn groet", al blijft dit dichter bij het oorspronkelijke. En de lezing:

„'k Houd dan in stervenssmarte
Den blik naar 't kruis gericht
En klem dat vast aan 't harte :
Zoo valt het sterven licht !

is zeker niet schooner en zelfs door verwisseling van het kruisbeeld in regel 2 en 3 (in dezen laatsten doet het denken aan een *crucifix*) veel minder begrijpelijk den de strophe in de „geestig bespotte" Proeve van 1922 :

'k Houd dan in stervenssmarte
Den blik naar 't kruis gericht
Met blijde hoop in 't harte
Zoo valt het sterven licht.

Ofschoon ik naast stervens*smarte* hier niet tegelijkertijd de blijdschap kan plaatsen en liever „met *dankb're* hoop" zou schrijven.

En zoo zou er meer zijn te noemen ; b.v. in *Jonckbloets* vers over Jesaja 53 is het dichter bij den tekst en dogmatisch juister de beide laatste regels niet te lezen :

„De Heere heeft op Hem den vollen last geladen
Van aller zond' en ongerechtigheid,

maar :

De Heere heeft op Hem den vollen last geladen :
Ons aller zond' en ongerechtigheid.

Maar in ieder geval kan van deze „Uitbreiding" niet gezegd worden, wat *Groen van Prinsterer* over den Evangelischen Gezangenbundel oordeelde, n.l. dat zij „een bewijs zijn van velerlei loslating van het kenmerkende der geloofsleer".

En *Chantepie de la Saussaye,* kon hij thans nog schrijven over „de Godsdienstige bewegingen van onzen tijd" zou van deze in de Proeve voorgestelde liederen zeker niet zeggen, dat het „een bundel is, die in den tijd van het supranaturalisme ontstaan, den *kouden adem* daarvan ondervindt."

Wanneer we nu ook nog leering putten uit de ervaring,

die onze vaderen met de *geforceerde invoering* van de nieuwe gezangen hebben opgedaan, dan zullen *precies een eeuw* nadat door *Jacobus Klok* „DE Evangelische gezangen getoetst en te ligt bevonden werden" onze Gereformeerde kerken weer langzamerhand gezangen kunnen gaan zingen, die door haar zelf getoetst, gewogen en *niet* te licht bevonden zijn ; daarmee zal dan weer opgeraapt zijn het kindeke, dat in 1834 tegelijk met het badwater werd weggeworpen.

Maar met de ingebruikneming zal wijsheid betracht dienen te worden.

We behoeven niet bevreesd te zijn voor een herhaling van den strijd van 1680 : Weigerachtige dominees zullen thans voor geen synodes gedaagd worden.

Maar ook het bevredigings-besluit van 1860 waarbij n.l. de Hervormde Synode het al of niet zingen van gezangen aan de keuze van den predikant zelf overliet vinde geen navolging. Daarover heeft ten finale de gemeente *zelf* in haren kerkeraad te beslissen, en niet de dominee. —

Maar daarna hebben wij, naar 't mij voorkomt, weer wat rust noodig.

Wanneer ik het kerkelijk leven van tegenwoordig vergelijk met dat uit mijn jeugd, is er wel heel wat veranderd :

Onze preeken zijn korter ; en de ouderwetsche toepassing waarbij in mijn kerk de mannen altoos opstonden, is verdwenen.

Een toespraak bij den doop ; en preekjes na elke Avondmaalstafel...... we hebben de menschen er van afgewend.

De scheiding van mannen en vrouwen in de kerk : in 't schip de vrouwen ; in de zijbanken en op de galerij de mannen, en zoo ook het aan het Avondmaal eerst de mannentafels, en vervolgens de vrouwentafels...... het is alles veranderd !

We hebben thans ons stille gebed, ons zingen na de Wet ; ons groepsgewijze aantreden aan 't Avondmaal ; onze afzonderlijke collecte ; en straks gaan we gezangen zingen !

We vinden dit alles best, en we achten het een verbete-

ring. Maar een weinig rust kan ook geen kwaad.

Er zijn ook al broeders, die de gedachte aan de hand hebben gedaan om ter ondersteuning en verfraaiing van het kerkgezang mannen-, vrouwen- of gemengde koren in te voeren.

Prof. Grosheide wijst dit in N. Holl. Kb. af, maar hij geeft wel in overweging :

> „Als men op dit gebied iets nieuws wil doen, dan zou
> „kunnen worden nagegaan of de gemeente niet zelf en
> „geheel in spreekkoor de twaalf artikelen des geloofs kon
> „opzeggen. Dat ware inderdaad een verbetering van onze
> „godsdienstoefeningen."

Niet gaarne zou ik willen dat men dezen voorzichtig geuiten wenk van prof. Grosheide opvolgde. Men mag het voor conservatief houden, maar de vraag rijst bij mij : Kunnen al onze gemeenten, en kunnen in onze gemeenten ook alle leden de vele nieuwe verbeteringen, zoo snel op elkaar volgend, wel aan ! Wie te hard loopt, laat de ouden van dagen en zwakkere jongeren gewis achter zich ! We hebben in onze Gereformeerde kerken het voorrecht elken Zondag een groot aantal bejaarde menschen onder het gehoor te zien : ik zal maar zeggen van boven de 60. Misschien doe ik hun onrecht, en zijn ze vlugger met hun mond dan met de beenen, maar of ze met het „spreekkoor" der 12 Art. goed meekomen zullen, betwijfel ik. Laten we dan liever door de gemeente op een fatsoenlijke melodie de artikelen laten zingen.

De spreekkoren, die ik zoo nu en dan in mijn goede stad verneem lokken voor de kerk niet aan ; en het gemurmel van het Onze Vader, dat ik door de Radio soms uit Engelsche kerkdiensten opvang, maakt iemand, aan Hollandsche diensten gewend, niet jaloersch. —

Z. v. D.
